

VÁCLAV ČERNÝ – JIŘÍ PELÁN (edd.),
Italská renesanční literatura. Antologie, I-II, Praha, Karolinum 2020, 456 a 804 s.,
 ISBN 978-80-246-4343-4.

Monumentální dvousvazková antologie představuje bezpochyby jeden z vrcholných nakladatelských a editorských počínů uplynulých desetiletí. Stojí za ní Jiří Pelán, osobnost zcela mimořádných intelektuálních a lidských kvalit, přední český literární historik, romanista, komparatista a překladatel. Přestože se svými odbornými zájmy orientuje zejména na italskou a francouzskou literaturu 19. a 20. století, publikoval i řadu zásadních příspěvků věnovaných středověkému a raně novověkému krásnému písemnictví románské provenience. Pelán však není jen učencem na poli literární vědy, vysoce ceněna je také jeho umělecká tvůrčí činnost uskutečňovaná prostřednictvím překladů italské a francouzské prózy a poezie. I jako překladatel se dokáže přirozeně pohybovat literárními texty napříč staletími. Ve svých četných studiích a doslovecích věnovaných italské moderní i starší literatuře navíc vždy překračuje běžné hranice literární vědy a důsledně zasazuje svá témata a protagonisty do kulturně historického kontextu. Všechny výše zmíněné Pelánovy osobnosti a tvůrčí charakteristiky se pak naplno odrážejí v jeho recenzované antologii, jež představuje projekt, který zdědil po svém učiteli Václavu Černém a dokázal jej vzkřísit k novému, bohatšímu životu.

Samotné genezi antologie, jež má téměř detektivní zápletku, se Pelán podrobně věnuje v edičním komentáři, který je součástí

druhého svazku knihy. Antologii italské renesanční literatury původně začal koncipovat významný český literární historik, romanista a komparatista Václav Černý (1905–1987) již v roce 1956 na žádost nakladatelství Naše vojsko, které ji chtělo vydat v rámci beletristické knižnice Svět. Černý vybral pro chystaný knižní počín překladatele a začalo se pracovat na jeho realizaci. O tři roky později byl však ukončen s tím, že Naše vojsko přišlo o gesce na vydávání beletrie a další ediční plán nakladatelství byl omezen výhradně na literaturu s vojenskou tematikou. Nedokončený rukopis byl po smrti Václava Černého umístěn do jeho pozůstalosti v Památníku národního písemnictví, kde strojopis objevil na počátku nového tisíciletí italský historik a bohemista Alessandro Catalano. Vzápětí se začalo uvažovat o vydání antologie, jež měla pietně respektovat původní Černého koncepci, a Pelánovým úkolem mělo být zprvu pouze doplnění dosud chybějících překladů.

Po řadě peripetií souvisejících s právy na uveřejnění starších překladů i se složitostí mezilidských vztahů se Pelán rozhodl radikálně změnit původní plán, rezignoval na pietní přetisk, podrobil torzovitou a rozsahem limitovanou Černého koncepci závažnější proměně, zrevidoval ji a podstatně rozšířil do podoby dvousvazkového díla o rozsahu 1260 stran, jež přináší biografické medailony a ukázky z literární tvorby zhruba stovky autorů tvořících od italského *Trecenta* až po první tři desetiletí *Seicenta*. Do programu antologie Pelán nově zařadil témata, žánry a představitele nejen z oblasti krásné literatury, nýbrž

i reprezentanty vědeckého a filozofického myšlení italského humanismu a renesance, jejichž literární produkce nebyla v českém prostředí dosud dobře známa, tudíž ani náležitě doceněna, a jejichž studium je nezbytné k získání hlubšího a plastičtějšího kulturně historického vhledu do fenoménu italské renesance. Oproti Černého rozvrhu byli nově přidáni kupříkladu zástupci latinského humanismu 15. století jako Marsilio Ficino či Pico della Mirandola. V italském *Cinquecentu* se díky Pelánovi dostalo pozornosti v Čechách spíše opomíjeným, byť ústředním tématům vrcholné italské renesance, tedy jazyku, klasicistickému aristotelismu a platonické lásce. Pelánova erudice a jeho poctivý kulturně historický přístup k renesanční epoše daly vzniknout skvostnému kompendiu italského renesančního písemnictví i kultury v širokém slova smyslu, jež v českém prostředí představuje základní pilíř k poznání italské renesance, o který se mohou stejně dobře opřít literární vědci, historici či další humanitně orientovaní badatelé.

Antologie svým vnitřním uspořádáním a celkovým pojetím zdaleka překračuje „čítanku úryvků“, tedy formu, s níž bývá daný žánr tradičně a někdy i pejorativně spojován. Nádherně typograficky vypravená kniha předkládá v diachronii uspořádaný konvolut vybraných literárních textů, jimž předchází integrální pasáže, které uvádějí osobnosti jednotlivých tvůrců a jejich životní osudy, a ukotvují tak texty do kulturně historického kontextu, aniž by však vnucovaly čtenáři nějakou předem danou interpretaci následujících literárních děl. Antologie tak na jedné straně dává

čtenáři interpretační volnost, na straně druhé čtenářské recepci pomáhá stručnými komentáři ve formě poznámek, jež se týkají zpravidla dobových poetik, reálií, mentality, filozofických konceptů či specifík prezentovaných žánrů.

Jedním z největších přínosů antologie je jistě skutečnost, že představuje italskou renesanci jako dobu, kdy došlo k nesmírnému obohacení a rozšíření žánrového systému. Právě žánrové pestrosti přírkl Pelán stěžejní roli při výběru autorů. Sledoval zejména dvě klíčová hlediska: Chtěl zvolit skutečně jedinečné osobnosti a zároveň dát slovo význačným zástupcům starých i nových žánrů. Antologie je tak velmi poučnou rekonstrukcí žánrového systému italské renesanční literatury, neboť zahrnuje všechny žánry prózy, poezie a dramatu v polohách epických, lyrických, novelistických, moralistních, komických, milostných stejně jako filozofických, náboženských, politických, utopických, historických a vědeckých. Zmíněná rekonstrukce může přesněji ukázat, do jaké míry renesance vyrůstala z kořenů pozdního středověku, či v čem se naopak inovativně se středověkými formami rozcházela. Právě pestrost a různorodost renesančního žánrového systému může být podle Pelána dobrým východiskem pro formulaci samotného konceptu renesance jako stylové epochy. Jeho antologie pak díky své žánrové rozmanitosti nabízí dosud nevidaně bohatý a plastický pohled na italskou renesanci.

S Pelánovým velkorysým tematickým a žánrovým rozšířením i celkovou restrukturalací původního rukopisu souvisela potřeba zajistit značné množství

dosud chybějících českých překladů, neboť zhruba osmdesát procent prezentovaných textů nebylo až dosud v češtině k dispozici. Jde o texty mimořádných básníků a prozaiků, jimž by měla být věnována individuální překladatelská pozornost. To se však týká i v Čechách dobře známých a překládaných autorů, u nichž dosud postrádáme české překlady některých jejich zásadních děl. V antologii je tak možné se poprvé seznámit s vybranými partiiemi z Dantovy *Hostiny*, Petrarkových *Triumfů*, Ariostových *Satir* či Tassova *Amynty*. Jako dosavadní „nejkřiklavější manka“ sám Pelán uvedl díla předního italského historika Francesca Guicciardiniho, lékaře, matematika a fyzika Girolama Cardana či samotného Galilea.

K již existujícím překladům od plejády vynikajících českých překladatelů minulých generací (Václav Čep, Petr Kopta, Jan Zábrana nebo Emanuel Frynta) byly přidány translace vzniklé v posledních desetiletích. Ve většině případů však šlo o zcela nové texty, jež byly do češtiny převedeny vůbec poprvé. Většiny překladů se ujal sám Pelán, s některými latinskými filozofickými texty se obrátil na současné odborníky mladší generace, jež se zabývají filozofií renesanční doby (Jan Herúfek, Lubor Kysučan, David Sanetník). Celkově se na monumentálním projektu v obou fázích jeho vzniku podílely dvě desítky překladatelů. Antologie je tedy i skvělou přehlídkou či syntézou českých překladů starší italské literatury mezi 20. a 21. stoletím.

V neposlední řadě pokládá recenzovaná kniha řadu velkých konceptuálních

otázek o podstatě renesance, její kontinuitě či diskontinuitě se středověkem, o jejím počátku a periodizaci, jež Jiří Pelán shrnul v pronikavé doprovodné studii *Koncept renesance a Václav Černý*, která by neměla zůstat stranou zájmu odborné veřejnosti. Resumuje v ní rozličné historiografické pohledy na renesanci jako stylovou epochu, kriticky se vyrovnává s úhlem pohledu svého učitele, upozorňuje na problematičnost běžně přijímaných paradigmat, jakým je například vřazování Danta do rané fáze renesance. Antologie je i syntézou Pelánova a Černého myšlení o písemnictví Apeninského poloostrova, vzdáním holdu italské literatuře a kultuře, svého druhu živým a inspirujícím pomníkem, spanilým jako renesance sama, pestrobarevnou freskou či tkaninou, do níž je vetkán příběh italských kulturních dějin v čase „dlouhého trvání“ od dob Danta Alighierioho až po barokní 17. století.

Václav Grubhoffner

Jeremy ROE – Jean ANDREWS (edd.),
Representing Women's Political
Identity in the Early Modern Iberian
World, London – New York, Routledge
 2021 (= Early Modern Women), 340 s.,
 ISBN 978-1-138-54186-3.

Bádání o dějinách (ne)urozených žen na prahu novověku zaznamenalo v americkém i západoevropském dějepisectví v posledních dvou desetiletích nebyvalý rozmach. Nermalou měrou se na něm podepsalo pronikání moderních metodologických podnětů příbuzných vědních

disciplin a s tím spojená práce s doposud spíše opomíjenými historickými prameny. Tyto skutečnosti lze velmi dobře dokumentovat na recenzované práci, která se pokouší na reprezentativním vzorku 14 případových studií naznačit politickou identitu historických osobností ženského pohlaví z různých sociálních prostředí původem z Pyrenejského poloostrova. Kolektivní monografie se nedotýká pouze královen a šlechticů, ale také neurozených jeptišek, malířek, případně dalších umělek. Heuristické východisko všech pojednání tvoří kombinace rozličných písemností s ikonografickými prameny a pozůstatky hmotné kultury jako byly například náboženské obrazy a portréty, různé typy oděvů, votivní dary nebo (pohřební) plastiky. Právě na vypovídací hodnotu posledně zmiňovaných typů pramenů autoři jednotlivých kapitol kladli zvláštní důraz, neboť jejich prostřednictvím uvedené osoby vizualizovaly své politické postavení, moc a v ojedinelých případech také vlastní představy o uspořádání soudobé společnosti.

Samotnou práci lze rozčlenit do tří tematických bloků, jímž předchází úvodní studie obou editorů o tematickém, koncepčním a metodologickém zaměření publikace. Společným pojítkem první skupiny příspěvků se stala otázka genderové politické role žen při šíření iberské kultury do jednotlivých koutů tehdejšího světa. Mnohé z nich totiž nepůsobily pouze na evropském kontinentě, ale velkou část života strávily v zámořských državách, jako byly Goa, Mexiko a Peru, především v tamních kláštřích. Znamé mystičky

jako například Joana de Jesus, Maria de Cruz a Joana de Cruz zde sepisovaly svá duchovní díla, která se dočkala zveřejnění až dlouho po jejich smrti, věnovaly se charitativní činnosti a modlitbě nebo se účastnily veřejných rituálů a ceremoniálů, kupříkladu bohoslužeb či slavnostních vjezdů do měst. Rovněž dochované portréty těchto osob s použitými alegoriemi a symboly výmluvně vypovídají o vnímání jejich společenského a politického statutu v očích jejich i soudobých pozorovatelů, stejně jako způsob oblékání, hmotné vybavení prostor za zdmi konventů i architektura staveb, které nechaly vystavět. Stranou pozornosti nelze nechat ani kariéru portugalské malířky Josefy de Ayala y Cabrera (1630–1684) a ikonografickou výzdobu farního kostela Panny Marie v Óbidosu nedaleko Lisabonu. Pomocí ní vyjádřila vlastní osobité názory na uspořádání soudobé společnosti i tehdejší postavení ženy.

Druhá část příspěvků se zaměřila na ženský prvek na evropských panovnických a šlechtických dvorech, zejména pak na španělském královském dvoře. Annemarie Jordan Gschwend upřela svou pozornost k dceři Karla V. a zakladatelce slavného madridského kláštera Descalzas Reales Johanně Španělské, výzdobě a hmotnému vybavení prostor, které ve zmiňovaném konventu během svého života obývala. Naopak Vanessa de Cruz Medina se zabývala vedle životních podmínek dvorních dam v královském paláci Alcázaru rovněž symbolikou a topografií prostor, do nichž měly (ne)každodenní přístup. Osobnost španělské šlechtičny a dvorní dámy Any de Mendoza y de la Cerda s důrazem na její

spory o čest blíže rozebral Trevor J. Dadson. Jeremy Roe se pokusil analyzovat účast příslušnic portugalského královského dvora při oslavách spojených s křtem pozdějšího krále Petra II. v roce 1648. Pohřebním slavnostem za zesnulou Marie de Guadalupe de Lencastre y Cárdenas Manrique, vévodkyni de Aveiro, a jejich alegorickému významu se věnovala Gema Rivas Gómez Calcerrada.

Poslední oddíl se zaměřil na interpretaci ikonografie a symbolů moci manželek a dcer španělských a portugalských panovníků. Ana Maria S. A. Rodrigues se zabírala (ne)každodenním životem a dvorským ceremoniálem sester Marie a Eleonory Aragonských, které se v první polovině 15. století staly regentkami v Kastilii a Portugalsku. Stranou zájmu neponechala ani oděvní zvyklosti obou výše uvedených královských dvorů jako zvláštní a kulturně podmíněný projev určitého společenského postavení. Naopak Immaculada Rodríguez Moya se zaměřila na konstrukci obrazu Marie Anny Rakouské, manželky Filipa IV., jako ideální nevěsty a záchránkyně španělské monarchie v alegorické řeči rodových genealogií, svatebních slavností a následné cesty nové královny ze střední Evropy do Madridu. Ikonografie portrétů manželek a dcer Filipa IV. a jejich symbolického významu jako prostředku komunikace se zahraničními panovnickými dvory se dotkla Laura Oliván Santaliestra. Obdobným směrem zaměřila na příkladu Kateřiny z Braganzy, manželky Karla II. Stuarta, také Susana Varela Flor. Snažila se postihnout proměnu symbolů moci užívaných na výše zmiňovaném typu maleb

v různých životních údobích této urozené dámy, jako portugalské infantky, anglické královny, královnyn-vdovy, regentky v Portugalsku.

Recenzovaná práce výmluvně odráží směřování současné historické vědy, jehož nedílnou součástí tvoří interdisciplinární přístup k moderně pojímaným politickým dějinám. Ty nebyly pouze doménou mužů, ale ženy různého sociálního postavení mohly sehrát nezanedbatelnou roli také v politice na místní, regionální nebo dokonce mezinárodní úrovni. Studium tohoto fenoménu lze proto poznat zvláštní podobou a strukturu politiky předmoderní doby. Kolektivní monografie představuje metodologicky zajímavý a inspirativní příspěvek mezinárodní skupiny historiček a historiků k probíhajícímu evropskému bádání o postavení ženy v raně novověké společnosti. V mnoha ohledech také rozšiřuje a současně nastiňuje vědecky žádoucí orientaci dalšího výzkumu. Nezbytným předpokladem naplnění zmiňovaných cílů i nadále zůstává mezioborový přístup, který využije poznatků a metod dalších vědních disciplín.

Rostislav Smíšek

María CRUZ DE CARLOS VARONA, Nacer en palacio. El ritual del nacimiento en la corte de los Austrias, Centro de Estudios Europa Hispánica, Madrid, Centro de Estudios Europa Hispánica 2018, 296 s., ISBN 978-84-15245-76-6.

Španělská historička umění María Cruz de Carlos Varona představila ve své odborné publikaci dosud neprobádané a opomíjené

téma porodů a přechodového rituálu narození v královském prostředí hispánské monarchie raného novověku. Téma královen a jejich role vzbuzuje v posledních letech pozornost v západoevropské a americké historiografii, která se pod vlivem genderových studií více zaměřuje na úlohu žen v historii. Autorka se nesnažila vytvořit nové legendy o silných královnách, naopak důslednou analýzou přiblížila proces narození v královské rodině z mnoha pohledů. O kvalitě publikace vypovídá již prolog, kterého se ujala další významná španělská historička María José del Río Barredo. María Cruz de Carlos Varona publikovala několik studií na téma narození a role královen. V monografii mnohá svá dřívější zjištění aktualizovala a doplnila o nové informace. Nezaměřila se pouze na samotný akt porodu či období bezprostředně před ním a po něm, ale mateřství ve španělské královské rodině hodlala nazírat v širší perspektivě. Podle svých slov se snažila představit příchod královského potomka z pohledu domácnosti královny a zároveň poukázat na prolínání veřejného a soukromého prostředí. Již v úvodu zdůraznila komplexnost samotného výzkumu mateřství, které spojuje termín mateřství v biologické, sociální a symbolické rovině.

Monografie je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které čtenáře provádějí celým procesem z pohledu ženských aktérek. Po krátkém historiografickém shrnutí autorka představila první fáze rituálu narození, který podle jejích slov započal mnohem dříve, než královna vůbec přišla do jiného stavu. Za počátek označila proces výběru vhodné nevěsty a budoucí

matky následníka trůnu. Především v dobách, kdy španělský král čekal na následníka trůnu, se výběr nevěsty rovnal zachování dynastie. Jako příklad vypjaté situace španělská historička použila smrt následníka trůnu Baltasara Carlose v roce 1646. Podle dědických práv měl trůn připadnout španělské infantce Marii Tereze. Navíc předešla královna Isabela Bourbonská zemřela již v roce 1644 a Filip IV. by se musel znovu oženit, pokud chtěl mužského potomka. Španělský dvůr se rozhodoval mezi několika kandidátkami z rakouské linie Habsburků, ze které nakonec vzešla vítězně Mariana de Austria (1634–1696). Podle textu jezuita Eustaquia Pagana byla Mariana vhodnější pro svůj nízký věk (12 let) a německý původ, neboť ženy z „Německa“ byly velmi plodné (s. 41). Mezi atributy náležel také počet dětí jejich matek, tělesná stavba a další kritéria spojená s fertilitou. Po srovnání několika textů vycházel atribut plodnosti královny jako nejdůležitější při jejím výběru. María Cruz de Carlos Varona navíc svá zjištění podpořila rozborem obrazů královen ve skutečném nebo pouze symbolickém těhotenství. Podobně španělská historička představila období těhotenství před samotným porodem. Pomocí účtů zrekonstruovala například podobu porodní místnosti. Poslední podkapitola věnovala roli relikvií a náboženskému kontextu porodů.

Druhá kapitola již přinesla zjištění o konkrétním obrazu narození jedné z dcer španělského krále Filipa IV., který María Cruz de Carlos Varona využila pro rekonstrukci samotné porodní místnosti, která musela být klidná, tmavá a vyhřátá.

Autorka navíc kombinovala písemné prameny s velkým množstvím obrazového materiálu, který dokresloval průběh porodu v raném novověku. Stranou zájmu neponechala ani přenos vnímání porodu z královny na dceru a s tím související edukaci budoucích rodiček. Ve třetí kapitole španělská historička věnovala pozornost roli porodních bab a jejich symbolickému ztvárnění v obrazech. Navázala přitom na rozbor několika textů určených pro porodní báby, které se zabývaly dobou gynekologií, jež zmínila už v první části práce. V předposlední kapitole stojí za zmínku především rozbor obrazů, které zachycovaly rituál narození, v němž ve španělském prostředí hrály hlavní roli právě porodní báby. Ze své pozice řídily chování rodiček i ostatních žen přítomných porodu, což se promítalo do obrazových výjevů.

V poslední kapitole pak *María Cruz de la Varona* představila symbolické vnímání rituálu narození z pohledu osobního oratoria královny v Alcázar. V jeho výzdobě se zrcadlilo symbolické propojení role královny, Panny Marie a mateřství v jednom. Prokázala také návaznost tradic a osobní prezentace, které se předávaly z královny na královnu.

Monografie *Maríi Cruz de la Varona* představuje velký přínos pro současné bádání o soukromí panovnic v raném novověku. Španělská historička umění dokázala využít mnohé dosud neprobádané ikonografické prameny a přiblížit rozdíl mezi realitou a symbolickým obrazem královen matek. Odborná analýza obrazů královen a porodů společně s jejich symbolickou

prezentací náleží v monografii k nejlepšímu. Veskrze kladný dojem monografie by mohla posílit důkladnější komparace se studii o královnách rakouských Habsburků.

Ondřej Lee Stolíčka

Marek VAŘEKA, Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory, Ostrava, Ostravská univerzita 2020, 384 s., ISBN 978-80-7464-928-8.

Výzkum zaměřený na předbělohorskou šlechtu má v české historiografii bohatou tradici. V jeho rámci badatelé uplatňovali rozsáhlou škálu metodologických přístupů, které se orientovaly mimo jiné na politické, hospodářské, společenské, kulturní či každodenní aspekty jejího života. Řada prací se zaměřovala také na jednotlivé urozené rody a jejich výrazné představitele. Ovšem i při studiu životních osudů konkrétních jednotlivců bylo možné zachytit určité vývojové trendy, jež ovlivňovaly šlechtickou společnost jako celek. Do této kategorie spadá i nejnovější monografie *Marka Vařeky*, v níž se věnoval lichtenštejnskému moravskému dominiu od středověku do počátku 17. století.

Lichtenštejnové se v raném novověku zařadili mezi přední rody habsburské monarchie, což se odrazilo například v získání knížecího titulu. Jejich politický a společenský vzestup dosáhl pomyslného vrcholu vznikem nezávislého knížectví po napoleonských válkách. Ani to však neznamenalo jejich rezignaci na středoevropský prostor, zejména díky značnému

pozemkovému majetku v Dolních Rakousích a na Moravě. Do širšího povědomí se bezpochyby zapsal především Karel I. z Lichtenštejna, jenž dokázal využít bouřlivých zvratů v období českého stavovského povstání a začínající třicetileté války. Jelikož patřil k podporovatelům habsburských panovníků a měl velký podíl na prosazování jejich politiky po bitvě na Bílé hoře, nezabavil se jeho obraz dodnes záporného tónu. Negativní dopad na vnímání Lichtenštejnů v českém prostředí měly také majetkové spory, jež tento rod vedl po pádu komunistického režimu s českým státem.

Marek Vařeka se ve své práci rozhodl zmapovat hospodářský vývoj lichtenštejnských panství na Moravě od poloviny 13. století, kdy zde Lichtenštejnové získali první statky, až do konce vlády zmíněného Karla I. z Lichtenštejna. Protože v posledních desetiletích vznikly v českém prostředí o uvedeném šlechtickém rodu především dílčí studie a jejich dějiny nebyly podchyceny v žádné vědecky pojaté syntéze, musel autor zamýšlený časový i prostorový rámeček překročit. Do své práce zařadil i kapitulu věnovanou starší historii rodu, jehož původ sahá do přelomu 11. a 12. století. Stejně tak nemohl opomenout lichtenštejnský majetek v Rakousích. Ostatně právě budování rodové domény na hranici mezi dvěma historicky odlišnými zeměmi, které byly dlouhou dobu ovládány různými panovníky, a tudíž často vyžadovaly složité politická rozhodnutí, patřilo mezi zásadní faktory, které určovaly polickou orientaci jednotlivých příslušníků rodu.

Z tohoto důvodu se v recenzované publikaci takřka pravidelně střídají dva druhy kapitol. Jeden představují pasáže věnované historii od vrcholného středověku až do raného novověku. Pozornost se zaměřuje na jednotlivé Lichtenštejny a jejich vztah k momentálním vládčům Dolních Rakous a Markrabství moravského. Pozoruhodné jsou zejména období bouřlivých konfrontací, například mezi Rudolfem I. Habsburským a Přemyslem Otakarem II. či Matyášem Korvínem a Fridrichem III. Nechybí ani stať věnovaná sňatkovým strategiím a samozřejmě konfliktům, ať již v rámci vlastní rodiny, nebo s jinými šlechtici, církevními institucemi či dokonce s panovníky. Uvedený přístup dává vyniknout mimořádným osobnostem, které rodovou historii poznamenaly v kladném i záporném smyslu. Vedle již zmíněného Karla I. z Lichtenštejna si pochvalnou zmínku zasloužil například Jan I., který zahájil systematické budování rodinného dominia na moravsko-rakouském pomezí. Naopak řadu problémů zapříčinil Kryštof IV., proslulý nejen svými bouřlivými výstřelky, ale rovněž špatným hospodařením. Celkově způsobil zchudnutí své rodové linie, jež vyvrcholilo nutným prodejem důležitého mikulovského panství.

Druhý typ kapitol se věnuje hospodářskému aspektu lichtenštejnských panství. Časově byly tyto kapitoly vymezeny v závislosti na dochovaných pramenech, z nichž ty nejzásadnější představují urbáře. Kromě nich využíval Marek Vařeka také například berní listy a hospodářské účty uložené v lichtenštejnském archivu i dalších rakouských, českých a moravských

archivech. Na základě těchto písemností usiloval o zmapování skladby obyvatelstva a postižení hospodářského profilu jednotlivých panství. Získané poznatky mu v případě panství, která se nacházela v držení Lichtenštejnů delší dobu, umožnily postihnout vývoj, jímž daná území v průběhu času prošla.

Zvolená struktura práce však s sebou nese i určitá úskalí. Rozdělení textu na kapitoly věnované dějinám rodu, významným osobnostem a důležitým událostem na straně jedné, a kapitoly čistě hospodářské na straně druhé, se projevilo mimo jiné různou mírou čtivosti. Zatímco první skupina slibuje poutavé vyprávění, druhá představuje poměrně suchý soubor tabulkových přehledů a z nich plynoucích vývodů. Na základě vybraných mezníků rovněž dochází někdy k narušení chronologické linie výkladu.

Marek Vařeka věnoval místy až přehnanou pozornost rozboru jednotlivých pramenů. Šlo zejména o písemnosti zachycující konflikty, v nichž figurovali poddaní knížat z Lichtenštejna. Autor zde zacházel až do takových detailů, jako byl kupříkladu výčet jmen jednotlivých sedláků či měšťanů, aniž by však tyto informace dále vytěžil; nepřistoupil například k definování konfliktních osob, jejichž dlouhodobě neakceptovatelné chování by představovalo pro chod panství problém. Z hlediska soudních sporů pak může čtenáři vadit, že se ve valné většině případů nedoče o jejich ukončení, přičemž není jasné, zda je to způsobeno absencí pramenů, nebo jde o autorský záměr, jehož podstata však není ani při bližším zkoumání zřejmá.

V některých případech vyvolává nejasnosti i struktura zpřístupněných informací. To je případ zejména kapitol o hospodářských poměrech, kde jsou pasáže věnované vybrané problematice náhle přerušeny jiným tématem, aniž by byla patrná jejich vnitřní souvislost. Z hlediska vyznění práce mohou čtenáře překvapit některé silně citově zabarvené pasáže, v nichž autor vyjadřuje důrazně svůj postoj, který ovšem nemusí mít obecnou platnost. Nepříjemný je též častý výskyt překlepů. Ještě rušivěji působí části knihy, které nejsou ze stylistického hlediska dostatečně obratně koncipované. Objevují se tu totiž věty, v nichž jsou nevhodně zvolené pádové vazby či ve kterých zjevně chybí některá slova.

Marek Vařeka se vzhledem k současnému stavu bádání o Lichtenštejnech i s ohledem na širší čtenářskou veřejnost nechtěl omezit pouze na úzce vymezené hospodářské dějiny jejich moravské domény. Aby danou problematiku zasadil do širšího rámce, rozhodl se je zakomponovat do dějin celého rodu. Otázkou zůstává, zda zvolené schéma bylo vybráno vhodně a jestli by se více nevyplatilo zmiňované tematické úseky těsněji provázat.

Autor ve své práci, k níž by bylo možné vznést některé metodické a koncepční připomínky, předkládá plastický obraz rodového dominia, které prodělalo během zkoumaného časového období éry vzestupu, stagnace i úpadku, na což měly vedle vnějších okolností vliv především osobnosti a strategie vládnoucích členů rodu. Z hlediska ekonomické struktury bylo lichtenštejnské dominium složené převážně z panství, která si po celou

sledovanou dobu udržela rentově-režijní ráz. Dávky odváděné poddanými přitom činily nejméně polovinu generovaného příjmu. Výši tohoto příjmu a celkovou situaci daného správního celku ovlivňovala majetková struktura poddaných stejně jako zeměpisná poloha, díky níž byly zvýhodněny zejména lokality nacházející se v blízkosti obchodních tras nebo oblasti vhodné k pěstování vinné révy. Vrchnostenské hospodaření ve vlastní režii, ať už šlo o hospodářské dvory, pivovary či rybníky, se v porovnání s jinými významnými rody dané doby u Lichtenštejnů opožďovalo a začínalo se výrazněji projevovat až na konci sledovaného období. Toto zjištění a s ním spjatý model vrchnostenského hospodaření rozšiřuje stávající poznatky o ekonomických řešeních oblíbených u raně novověké šlechty.

Václav Pražák

Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, Předbělohorské Brno. Hospodářský potenciál města a sociální situace jeho obyvatel, Brno, Statutární město Brno a Archiv města Brna 2020 (= Brno v minulosti a dnes, suplementum č. 28), 358 s., ISBN 978-80-86736-63-1.

Raně novověkým dějinám Brna věnuje moderní historiografie soustředěnou a dlouhodobou pozornost. Největší zásluhu na tom mají obě autorky nejnovější publikace, jež v ní předkládají shrnutí svých mnohaletých výzkumů zejména k hospodářským a sociálním dějinám moravského zeměpanského města v předbělohorském

období. Spolu se svými četnými publikačními výstupy se opírají rovněž o mimořádnou znalost bohatých pramenů dochovaných zejména v Archivu města Brna.

Knihu otevírá obsáhlý úvod, v jehož počátku autorky definovaly předmět svého výzkumu, jímž je analýza materiální situace jednotlivých obyvatel města a jejich sociálního postavení v městské komunitě stejně jako jejich širokých obchodních kontaktů a v neposlední řadě rovněž ekonomické podnikání města jako celku (s. 9). Když poukázaly na to, jaké postavení mají hospodářské a sociální dějiny v soudobých výzkumech měst ve středoevropských historiografiích, následně se detailněji věnovaly situaci v českém dějepisectví.

Na úvodní pojednání dokládající široký rozhled autorek po předmětu jejich studia navázaly tři kapitoly. Výklad první z nich je věnován prostoru města a jeho obyvatelům. Po představení městské topografie se dostalo pozornosti řekám obtékajícím město, jednotlivým předměstím či charakteru vegetace ve městě a okolí, a to včetně vinic a viničných tratí nebo dalších zemědělských plodin. Naznačená téma přitom autorky sledovaly v kontextu zvoleného tématu, tedy zejména s ohledem na hospodářské využití a možnosti podnikání města i jeho obyvatel. Právě na ně obrátily pozornost v závěru kapitoly, když představily demografické a národnostní poměry v předbělohorském Brně stejně jako základní právně vymezené skupiny, jako byli měšťané, osoby bez městského práva či městská obec. Na to navázalo zamýšlení nad sociální mobilitou a městskými elitami.

V následné nejobsáhlejší kapitole se dostalo pozornosti hospodářskému postavení brněnských měšťanů v předbělohorském období. Autorky nejprve sledovaly profesní strukturu obyvatel města, kterou jim dochované prameny umožnily určit pro tři čtvrtiny osob žijících uvnitř hradeb či dvě třetiny z celého města včetně předměstí. V návaznosti na potvrzení silného postavení potravinářských, oděvních, textilních, kovodělných a kožedělných řemesel (s. 79) se dostalo pozornosti brněnským cechovním organizacím. Autorky se věnovaly jejich zakládání a schvalování činnosti městskou radou (méně často panovníkem), vnitřní organizaci a v samostatné podkapitole rovněž cechovním statutům a dalším písemnostem dokládajícím jejich existenci. Hana Jordánková a Ludmila Sulitková následně upřely pozornost na městské trhy a některé souvislosti doprovázející jejich konání, jako byl výběr mýta a tržních poplatků či obchodování v zemském domě. Samostatné pozornosti se dostalo napojení Brna na zahraniční obchod. Spolu s klíčovými komoditami byli stručně představeni také někteří brněnští obchodníci, kteří se na něm podíleli, i různé peněžní jednotky, v nichž se uskutečňoval.

Po řemeslnících a obchodnících se do zorného pole obou badatelek dostala početná a pestrá množina osob, které se pohybovaly ve službách města. Spolu s náplní práce je zajímavá jejich platové ohodnocení, které se následně – a to i v kontextu s cenami řemeslníků – pokusily využít pro stanovení reálné hodnoty mzdy v předbělohorském Brně. Pracně získané poznatky z oblasti dějin cen a mezd

autorky ještě doplnily detailním vzhledem do sféry koupí a prodeje domů. Spolu se stanovením cen domů v různých částech města i jejich splácením je zajímavá zejména vztah kupní sumy k ohodnocení nemovitostí pro daňové účely. Další pramen, který autorkám umožnil poznat majetkové zázemí jednotlivých měšťanů, představovaly poslední vůle. Zaměřily se především na vysoké testamentární odkazy pohybující se v tisících zlatých, které patřily bohatým měšťanům či měšťankám. Někteří z nich ve svých kšaftech pamatovali rovněž na udržování paměti prostřednictvím epitafů, jimž byl věnován závěr kapitoly.

Zatímco druhá část knihy se koncentrovala na jednotlivé brněnské měšťany, třetí oddíl se zabýval hospodařením města jako celku. Jeho prolog tvoří výklad o genezi pozemkového majetku, jehož majitelem bylo Brno v předbělohorském období. Spolu s panstvím Deblín a Kuřim i pozemky náležející hradu Špilberk se dostalo pozornosti některým zástávám. Autorky dále zajímala výnosnost majetku. Po podrobné analýze jednotlivých hospodářských úřadů a jejich písemností následovalo zhodnocení celkové výše příjmů města a na druhé straně výdajů. Z nich byla samostatná pozornost věnována berním povinnostem, kterou autorky sledovaly v kontextu hospodářské politiky panovnického dvora.

Spolu se závěrem shrnujícím poznatky o sociální struktuře Brna v předbělohorském období obsahuje svazek rovněž obsáhlou ediční přílohu zpřístupňující v úplnosti či výběrově pět pramenů. Součástí publikace je rovněž množství

reprodukcí písemných, obrazových i hmotných pramenů. Kniha je díky nim kvalitně vypravená, současně ale také dokládají široký přehled autorek po dochované pramenné základně.

Dvouslovný název knihy může ve čtenáři vzbuzovat očekávání, že stoleté dějiny významného moravského zeměpanského města bude kniha sledovat v širším tematickém záběru. Mnohem více její zaměření prozrazuje podtitul, který odkazuje na úsilí autorek o podrobné postižení hospodářského a sociálního vývoje Brna v dynamickém předbělohorském období. Kniha obsahuje detailní výklad věnující pozornost jednotlivým měšťanům, ať již šlo o řemeslníky, obchodníky či zaměstnance města, i městu jako celku. Obdobnou analýzou v takto širokém pojetí v současné době nedisponuje žádné jiné české či moravské město. Další stránky života předbělohorské Brna si ale na své zpracování musí počkat, patrně v aktuálně vydávaných monumentálních sedmisvazkových dějinách města.

Josef Hrdlička

Tomáš ČERNUŠÁK – Pavel MAREK,
Gesandte und Klienten. Päpstliche
und spanische Diplomaten im Umfeld
von Kaiser Rudolf II., Berlin – Boston,
De Gruyter – Oldenbourg 2020, 300 s.,
ISBN 978-3-11-061383-4.

Bylo otázkou času, kdy Tomáš Černušák a Pavel Marek shrnou výsledky svého

dlouhodobého badatelského úsilí věnovaného papežským nunciům a španělským vyslancům na dvoře Rudolfa II., které dosud publikovali většinou časopisecky nebo jako kapitoly v kolektivních dílech, do ucelené cizojazyčné monografie vydané v prestižním zahraničním nakladatelství. Oba autoři střední badatelské generace patří v současnosti mezi českými historičkami a historiky k nejlepším znalcům zvoleného tématu, jehož výzkumy uskutečňují s hlubokou znalostí pramenů uložených především v zahraničních archivech, zvláště italských, španělských a vatikánských.

Spolu s důkladným heuristickým ukotvením představuje nepřehlédnutelný klad recenzované práce její metodologické uchopení. Autoři se oprávněně hlásí ke kulturnímu pojetí dějin raně novověké diplomacie. Zvolené historickoantropologické přístupy jim umožnily podrobně interpretovat chování a jednání hlavních aktérů, ať šlo o papežské nuncie nebo španělské vyslance působící v rudolfínské Praze. Černušáková a Markova metodologická optika pracuje především s kategoriemi vztahových sítí a sociálních prostorů císařského dvora i jeho okolí, představující interpretačně nosné východisko k odhalení strategií, obsahu a prostředků politické komunikace diplomatů. Zvolené přístupy směřující ke každodennímu jednání vyslanců zásadním způsobem přispívají k metodologicky žádoucímu obratu při výzkumu politických dějin raného novověku, k nimž přináležejí rovněž diplomacie.¹

¹ Srov. obdobné pojetí v monografii Ulricha NAGELA, *Zwischen Dynastie und Staatsräson. Die habsburgischen Botschafter in Wien und Madrid am Beginn des Dreißigjährigen Krieges*, Göttingen

Vedle úvodu a závěru se autoři rozhodli rozdělit svou monografii do tří hlavních kapitol. V první kapitole podali jmenný přehled papežských a španělských vyslanců na císařském dvoře Rudolfa II., včetně jejich stručných biografických charakteristik. Počáteční napětí vystřídaly snahy o jejich vzájemnou spolupráci při společném prosazování náboženských a mocenských zájmů Svatého stolce a španělských králů za Rudolfovy vlády. Autoři právem zdůraznili zprostředkovatelskou úlohu císařovny Marie, jež patřila k pilířům španělské politiky na dvoře střeoevropských Habsburků. Když Tomáš Černušák a Pavel Marek sledovali roli papežských a španělských vyslanců v procesu katolické obnovy, při personální rekonstrukci nejvyšších zemských úřadů v Království českém i během dynastické krize mezi Rudolfem II. a Matyášem, představili mocenské opory Svatého stolce a španělských králů mezi politicky vlivnými českými šlechtici a císařskými dvořany. Badatelské perspektivy k prohloubení jejich výkladu nabízejí prameny uložené v Mnichově a Vídni, dokládající další roviny politické komunikace císařských dvořanů podporujících papežské a španělské zájmy na Rudolfově dvoře (zvláště v případě Johanna Antona

2018 (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung für Universalgeschichte 247).

- ² K Johannu Antonu Barvitiovi a Andreasi Hannevaldovi z Eckersdorfu blíž Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Kasten schwarz, sign. 8682, 8778, 9275, Kurbayern Äusseres Archiv, sign. 4345 a další; k Filipu Langovi z Langenfelsu Václav BŮŽEK, *Handlungsspielräume des Oberkammerdieners Philipp Lang von Langenfels am Kaiserhof zu Beginn des 17. Jahrhunderts*, in: Anna Fundárková – István Fazekas et alii (edd.), *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*, Wien 2013 (= Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Band 8), s. 369–384; Jürgen ZIMMER, *Zeitungsmeldungen: vom Ende des kaiserlichen Kammerdieners Philipp Lang von Langenfels*, *Studia Rudolphina* 15, 2015, s. 159–167.

Barvitia, Andrease Hannevaldta z Eckersdorfu a Filipa Langa z Langenfelsu).²

Za metodologicky ukázkové a obsahově nejprínosnější považují v recenzované monografii druhou a třetí kapitolu, v nichž se autoři zabývali způsoby vytváření vztahových sítí kolem papežských a španělských vyslanců, jejich rozšiřováním a udržováním. S vynikající znalostí hierarchie použitých pramenů a historické sémantiky dokázali téměř detektivně vylíčit postupné kroky nunciů a španělských ambasadorů, když po příchodu do rudolfínské Prahy hledali opory pro naplňování náboženských a mocenských cílů svých diplomatických misí. Černušákovi a Markovi se podařilo rekonstruovat klientelské sítě Svatého stolce a španělského krále na Rudolfově dvoře a mezi nejvyššími zemskými hodnostáři zprostředkované vyslanci, jejich hierarchii a proměnu po roce 1600. S velmi dobrou oporou v teoretické literatuře autoři bezpečně prokázali, že hlavní podporovatelé papežské a španělské politiky ve střední Evropě si utvářeli kolem sebe další dílčí sítě svých vlivných příznivců, vůči nimž zaujíмали postavení jakýchsi makléřů moci (brokers). Taková zjištění přivedla Černušáka a Marka k logickému závěru, že na pražském dvoře působila

sociálně, politicky a mocensky heterogenní síť důvěrníků španělského krále, pro něž nebylo vhodné používat dříve rozšířené jednotné označení strana či frakce. Jejich politická komunikace byla založena na oboustranně výhodných vztazích mezi patronem a klientem.

V první části třetí kapitoly upřeli autoři svou interpretační pozornost k osobním strategiím papežských a španělských vyslanců, jejichž prvořadým úkolem bylo po příchodu do rudolfínské Prahy získat politicky vlivné a katolicky přesvědčené osoby ke spolupráci. Na tomto místě je třeba znovu vysoce ocenit schopnost obou historiků porozumět symbolické řeči použitých pramenů, které jim umožnily, aby poznali prostory, v nichž docházelo k politickým kontaktům vyslanců, ať šlo o audienční sály na císařském dvoře, rezidence diplomatů a paláce šlechticů v hlavním městě Království českého, jejich sídla na venkově nebo sakrální objekty. Tomáš Černušák a Pavel Marek se zajímali rovněž o události společenského významu odehrávající se v těchto komunikačních prostorech, jichž se papežští a španělští vyslanci zúčastňovali. Při takových příležitostech potkávali známé podporovatele papežských a španělských zájmů ve střední Evropě. Podle svého uvážení nebo na doporučení svých důvěrníků současně navazovali kontakty s dalšími vlivnými osobami, které svou činností přispívaly k rozšiřování jejich komunikačních sítí na císařském dvoře.

Autoři zdůraznili, že španělští vyslanci hojně přijímali pozvání k účasti na oslavě křtin dětí a svateb nižších služebníků

a dvořanů působících v blízkosti panovníka. Na jejich slavnosti přicházeli s dvěma druhy darů, které přinášeli za svou vlastní osobu, nebo hostiteli předávali pozornosti přímo od španělského krále. Nižší služebníci a dvořani měli při každodenním výkonu svých povinností usnadněný přístup k panovníkovi, proto mu mohli předávat informace, které jim vyslanci sdělili. Zevrubný výzkum této roviny politické komunikace považují za neobyčejně perspektivní. Jeho uskutečnění může prohloubit poznatky nejen o předávání zpráv mezi vyslanci a nižšími rudolfínskými dvořany, ale nepochybně přispěje k poznání transferu uměleckých a vědeckých předmětů v sociálním okolí císařského dvora, jemuž moderní bádání věnovalo dosud spíše okrajovou pozornost.

Ve druhé části třetí kapitoly se autoři zaměřili na hierarchii odměn, které dostávali především španělští klienti na Rudolfově dvoře za své služby od patronů. Šlo nejen o jednorázové finanční pobídky korupčního charakteru nebo vyplácení pravidelných penzí, ale důležitou formou odměn byly rozmanité druhy darů, zvláště přepychového oblečení, jídla a uměleckých předmětů, které se touto cestou dostávaly do domácností španělských klientů. Vedle hmotného ocenění měly takové pozornosti ryze symbolický rozměr, protože vyjadřovaly příslušnost jedince ke skupině obdobně oceněných osob, od nichž španělští vyslanci očekávali jistý druh smluvního chování a jednání. Poněkud překvapivě se zdá zjištění autorů, že v prostředí nunciů byly zprávy o udělování darů klientům spíše vzácné. Takové tvrzení by vyžadovalo

blíže interpretaci. K vrcholnému stupni odměn klientů španělských králů patřilo jejich přijetí do rytířských řádů Santiago, Alcántara, Calatrava a udělení Řádu zlatého rouna. Nunciové mohli zprostředkovat podporovatelům politiky Svátého stolce různá beneficia a duchovní pocty. S autory však nemohu souhlasit, že Jáchym z Hradce, Vratislav z Pernštejna a Vilém z Rožmberka obdrželi zlaté rouno navzdory tomu, že působili pouze mezi nejvyššími zemskými úředníky a nezastávali žádné dvorské hodnosti (s. 242–243). Všichni uvedení velmoži patřili do tajné rady panovníka nebo měli přístup k jednáním tohoto nejvlivnějšího vládního kolegia v habsburské monarchii.³

Tomáš Černušák a Pavel Marek svými výzkumy zaměřenými na poznání každodenní činnosti papežských a španělských vyslanců na dvoře Rudolfa II. v Praze prokázali, že kulturní pojetí dějin raně novověké diplomacie přináší svým historickoantropologicky zaměřeným úhlem pohledu na chování a jednání aktérů originální poznatky o zákulisním dění v císařské rezidenci a jejím okolí, kam badatelé nedokázali metodologickou výbavou tradičních politických dějin dříve dohlédnout. Vztahové sítě vyslanců odkrývají prostřednictvím klientů a dalších makléřů převodní mechanismy ovlivňující prosazování moci na císařském dvoře a nabízejí cesty k poznání kulturního transferu v jeho bližším i vzdáleném okolí. Svým pojetím,

heuristickým i metodologickým ukotvením a dosaženými výsledky představuje recenzovaná monografie dílo zásadního vědeckého významu, jež podstatně obohacuje nejen poznání politických a náboženských dějin rudolfínské doby, ale současně nastiňuje žádoucí badatelské perspektivy historičkám a historikům, kteří se zabývají hmotnou a duchovní kulturou této pozoruhodné epochy evropských dějin.

Václav Bůžek

KLAUS DEINET, Christian I. von Anhalt-Bernburg (1568–1630). Eine Biographie des Scheiterns, Stuttgart, W. Kohlhammer 2020, 320 s., ISBN 978-3-17-038316-6.

Přestože Kristián I. z Anhaltu-Bernburku patřil na přelomu 16. a 17. století k významným politikům, diplomatům a válečníkům, kteří ovlivňovali mocenské a náboženské zápasy v Římsko-německé říši, s výjimkou stručných životopisných črt zůstávaly pokusy o celistvé uchopení jeho životních osudů stranou zájmu historiků a historiček. Aby Klaus Deinet mohl nastínit jednotlivé etapy jeho života, obrátil svou heuristickou pozornost především k Anhaltově torzovitě dochované korespondenci, uložené v Zemském archivu Sasko-Anhaltska v Dessau. Její výpověď doplňoval o faktografické údaje, které získal studiem několika edičních řad

³ Maximilian LANZINNER, *Geheime Räte und Berater Kaiser Maximilians II. (1564–1576)*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 102, 1994, s. 296–315, zde s. 297; Jaroslav PÁNEK, *Vilém z Rožmberka – politik smíru*, Praha 2011, s. 299; Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Praha 2002 (= Fontes historiae artium 9), s. 205

písemností pojednávajících o příčinách, průběhu a důsledcích třicetileté války. Ačkoli další poznatky čerpal z vydané literatury, stranou svého heuristického záběru ponechal naprostou většinu novějších studií českých badatelů, kteří přinesli na základě výzkumů v českých šlechtických archívech nové poznatky o spolupráci Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku s nekatolickými stavy z Království českého v prvním desetiletí 17. století.

Jejich absenci v soupisu literatury nemůže omluvit autorova předpokládaná neznalost českého jazyka, neboť některé z nich byly publikovány německy v knihách vydaných německými nakladatelstvími.

Autor rozčlenil Anhaltův životopis do deseti kapitol, přičemž první a poslední z nich mu posloužily jako velmi stručný úvod a závěr knihy. Při líčení životních osudů aktéra postupoval Klaus Deinet důsledně chronologicky. Ve všech výkladových kapitolách sledoval Anhaltovu politickou, diplomatickou a vojenskou kariéru ve službách falckých kurfiřtů a protestantské Unie. Přestože se stručně zmínil o jeho původu, majetku, výchově a kalvínském náboženském přesvědčení, podrobněji popsal až první Anhaltovy vojenské kroky na francouzském bojišti počátkem devadesátých let 16. století, kde vrcholily náboženské války mezi katolíky a hugenoty, během nichž navázal osobní styky s Jindřichem IV.

Vzhledem k jednostrannému zaujetí autora pro dějiny politiky, diplomacie a vojenství nezbyl v knize prostor pro podrobnější výklad o Anhaltově svatbě s Annou z Bentheimu-Tecklenburku, jež

se konala na zámku ve Steinfurtu koncem roku 1594. Čtenář se může dočíst, že v jejich manželství se narodilo 16 dětí, ale pojednání o rodinném životě v Deinetově monografii zcela chybí. Autor rezignoval na přiblížení dvorského života v Amberku, kam se Kristián I. z Anhaltu-Bernburku přestěhoval v roce 1595, kdy převzal hodnost místodržitele v Horní Falci, kde se mu podařilo urovnat náboženské napětí mezi luterány a kalvinisty. Ačkoli autor zdůraznil, že Anhalt byl milovníkem dvorských zábav a vyhledával rytířské turnaje, nic bližšího k těmto tématům na stránkách své knihy neuvedl. Naopak přesvědčivě doložil, že si Anhalt již během prvních let v Amberku začal systematicky budovat síť důvěrníků, jejichž vyjednávacích schopností využíval v pozdější době, kdy se jeho hornofalcká rezidence stala klíčovým místem diplomacie nekatolických knížat Římsko-německé říše. Mezi jeho nejvýznamnější důvěrníky patřili Ludvík Camerarius či Achác a Kryštof z Donína, které spojoval evropský politický rozhled a kalvínské náboženské přesvědčení. Klaus Deinet s oporou v Anhaltově korespondenci usoudil, že v devadesátých letech 16. století byl hornofalcký místodržitel nejen hluboce věřící kalvinista, ale vystupoval jako velmi prchlivý a spíše emocionálně založený muž, jenž měl tehdy ještě daleko k politickým kompromisům, s nimiž přicházel k jednacím stolům v pozdější době.

Ke kladům Deinetovy monografie patří autorův zasvěcený pohled na dlouhodobé politické cíle nekatolických říšských knížat, které směřovaly k ustanovení protestantské Unie v roce 1608. Jejich jednání

vysvětloval nejen v souvislostech křehké náboženské a mocenské jednoty v Římsko-německé říši (s důrazem na vpád bavorského vévody do Donauwörthu), ale také silícího napětí uvnitř habsburské dynastie a pokračujících sporů o nástupnictví na císařském trůnu po Rudolfovi II. Když líčil Anhaltovo diplomatické úsilí v Praze a Paříži, kladl důraz na objasnění jeho role při hledání zahraniční podpory pro vznik Unie. Jelikož Deinetovy velmi stručné zmínky o jeho osobních vazbách k českým a rakouským nekatolíkům vycházejí ze staré práce Hanse Georga Uflackera a nepřihlízejí k novějším výzkumům českých historiček a historiků, autor nedokázal kriticky objasnit kulturní a náboženský rozměr osy Heidelberg, Amberg, Praha a Třeboň, ba ani zprostředkující roli Oswalda Crolla a Theobalda Hocka z Zweibrückenu v sítích Anhaltových důvěrníků s vazbami k Václavu Budovcovi z Budova, Petru Vokovi z Rožmberka a Karlu staršímu ze Žerotína. Se znalostí výsledků novějších českých výzkumů by zřejmě Klaus Deinet nehodnotil posledního rožmberského vladaře pouze jako vlivnou osobu v Království českém ze starobylého rodu, jež měla při schůzkách v Třeboni hornofalckému místodržiteli zprostředkovat vazby k Jiřímu Erasmovi Tschernemblovi a dalším hornorakouským nekatolickým stavům.

Kristián I. z Anhaltu-Bernburku se zapojil do diplomatické hry o nástupnictví v dolnorýnských biskupstvích Jülich, Kleve a Berk, v níž navenek hájil zájmy protestantské Unie a Falce, ale ze zřetele nepouštěl politické kroky Rudolfa II. Během

let 1609–1611 jednal o této záležitosti v Praze, Paříži a Drážďanech. Navíc navštívil v říjnu 1610 Londýn, kde se zajímal o názory anglického krále Jakuba I. na situaci v Římsko-německé říši a hovořil o perspektivách sňatku jeho dcery Alžběty s falckým kurfiřtem Fridrichem V., k němuž došlo o tři roky později. Zatímco Rudolf II. představoval pro hornofalckého místodržitele důležitou jistotu pro udržení náboženské a politické jednoty Římsko-německé říše, o níž svou diplomatickou činností usiloval, kroky nově zvoleného Matyáše nedokázal předpovídat. To byl jeden z hlavních důvodů, proč se od roku 1614 snažil prohloubit osobní vazby s katolicky smýšlejícím bavorským vévodou Maxmiliánem I., jehož po krátkém váhání a po souhlasném vyjádření falckého kurfiřta považoval za možného garanta náboženské rovnováhy Římsko-německé říše a její vnitřní jednoty. Na rozdíl od radikálního katolíka Ferdinanda Štýrského, zvoleného roku 1617 českým králem, oceňoval Anhalt na bavorském vévodovi způsob jeho racionálního myšlení, politikou prozíravost a především úsilí o udržení „*deutsche Libertät*“, potvrzující říšským stavům samostatný výkon starobylých práv na teritoriu jejich moci bez souhlasu císaře, včetně svobodného rozhodování o víře.

Falcko-bavorská jednání skončila na jaře 1618 bez výsledku. Jejich pokračování oddálila pražská defenestrace a propuknutí českého stavovského povstání. Při líčení jeho příčin, průběhu a následků nepřinesl Klaus Deinet ve své monografii nic nového. Pouze velmi stručně zopakoval běžně známá fakta z odborné literatury.

Zřetelněji osvětlil roli Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku na sněmu protestantské Unie v Rotenburku na podzim 1618 a přiblížil jeho podíl na přesvědčování falckého kurfiřta, aby se ucházel o svatováclavskou korunu. Větší pozornost mohl autor věnovat diplomatické činnosti Acháce a Kryštofa z Donína mezi podzimem 1618 a létem 1619, kdy byl falcký kurfiřt zvolen českým králem. Naopak za zdařilou část práce lze považovat autorovy úvahy o podstatné roli hornofalckého místodržitele při cíleném nátlaku na zvoleného českého krále, aby přijal korunu a vypravil se do Prahy. Při následném popisu vojenského tažení Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku na Bílou horu a ve výkladu o průběhu bitvy se Klaus Deinet opíral především o známé poznatky uvedené do odborné literatury Olivierem Chalinem.

Porážka nekatolíků v bitvě na Bílé hoře znamenala pro Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku definitivní ztroskotání jeho mocenských nadějí založených na pragmatických kompromisech a naprosté vyloučení tohoto čínorodého velmože ze středoevropské politiky. Roku 1624 odešel z Amberku do ústraní svého rodového sídla v Bernburku, kde vlastnil početnou knihovnu, jejímž obsahu se autor blíže nevěnoval. Na sklonku svého života zápasil s nemocemi a dluhy, těžko se vyrovnával se smrtí dětí a manželky. Anhaltův pohřeb na jaře 1630 a jeho druhý život však zůstaly stranou autorova zájmu.

Klaus Deinet vylíčil v životopise Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku jeho politickou, diplomatickou a vojenskou kariéru ve službách falckých kurfiřtů. Její vrchol

položil do prvního desetiletí 17. století, kdy hornofalcký místodržitel hledal na vybraných panovnických a velmožských dvorech v Evropě podporu pro vznik protestantské Unie a pro její následnou spolupráci s nekatolickými stavy. Autor představil Anhaltovu pragmatickou flexibilitu v době, kdy názorově dozrál a pokoušel se zprostředkovat jednání mezi falckým kurfiřtem a bavorským vévodou o nástupnictví v Římsko-německé říši. Svůj výklad o jeho politické a diplomatické kariéře dovedl k jejímu ztroskotání po bělohorské bitvě. K tomu Klaus Deinet využíval metod tradičních dějin diplomacie, založených na shromáždění značného faktografického bohatství a jeho základní interpretaci podle jednoduché otázky, proč došlo k určité události. Se znalostí představených diplomatických kroků Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku však zcela postrádám pokus o nastínění základních rysů jeho politického myšlení. Více pozornosti mohl autor věnovat komunikačním sítím hornofalckého místodržitele, které se během jeho aktivního politického života podstatně proměňovaly a rozpadaly. Ocenění si naopak zaslouží interpretační kontext diplomatických činností Kristiána I. z Anhaltu-Bernburku, pokud se týkaly událostí Římsko-německé říše, Francie, Nizozemí a Anglie. S ohledem na již uvedenou neznalost současných českých výzkumů zůstala Deinetova interpretace Anhaltovy diplomatické činnosti v Praze a Třeboni daleko za aktuálním stavem nových poznatků. K moderní biografii pozdně renesančního středoevropského velmože vedle politické, diplomatické a vojenské činnosti patří

rovněž standardní kapitoly o jeho původu, urozenosti, víře, výchově a vzdělání, sídlech, rodině, majetkovém zázemí a každodenních i slavnostních rituálech mezi životem a smrtí, včetně druhého života. To jsou témata, která čtenář v životopisné monografii Klause Deineta, jež vznikala od roku 1998 (s. 9), najde pouze v povrchných náznacích, nebo je hledá marně.

Václav Bůžek

Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Josef HRDLÍČKA a kol., Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši, Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky – Ústav teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky – Národní památkový ústav 2020, 353 s., ISBN 978-80-7286-363-1; **Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Petra HNILICOVÁ (edd.), Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši. Katalog výstavy**, Telč, Historický ústav Akademie věd České republiky – Ústav teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky – Národní památkový ústav 2020, 439 s., ISBN 978-80-907357-3-6; **Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Hedvika KUCHAROVÁ (edd.), Knihovna jezuitské koleje v Telči. Katalog výstavy**, Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky – Ústav teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky – Národní památkový ústav 2020, 171 s., ISBN 978-80-7286-359-4.

Trojice publikací dotýkajících se působení jezuitského řádu v Telči je výsledkem

unikátního projektu, který alespoň zčásti propojil humanitní vědy s informatikou a aplikovanou mechanikou. Spolupráce Historického ústavu Akademie věd České republiky, Národního památkového ústavu a Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky přinesla zajímavé inovace, byť se tak stalo jen v několika segmentech a prezentované výsledky mají význam primárně pro historické obory. Takřka dvě desítky autorů, kteří se na knihách podíleli, však garantují multioborovou perspektivu v rámci historickovědního poznávání, které je zastoupeno historií, dějinami umění, hudební vědou i památkovou péčí.

První svazek, jenž je sborníkem studií, byl koncipován jako mapování aktivit jezuitského řádu v prostoru města. Vedoucím metodologickým východiskem se přitom stala analýza interakce sledované z pohledu řádu zvnějšku (řád a město, vztah měšťanů k řádu) i zevnitř jezuitské komunity. To je nesporně zajímavá a v české historiografii do značné míry inovativní perspektiva, odklánějící se od dříve preferované organizační stránky věci. Sborník zahrnuje nejprve stručné uvedení do dějin jezuitského řádu a následně pak dvě obecněji zaměřené kapitoly, které jsou však pro pochopení zkoumané látky zásadně důležité, totiž o formálních aspektech jezuitské architektury a o spektru pramenů referujících o činnosti jezuitů. Čtenářům jsou tak představeny principy výstavby kolejí a kostelů, organizace stavební činnosti, architektonická struktura kolejí, profesních domů, rezidencí a dalších sídel

řádu, a samozřejmě také kostelů a kaplí. Téma rozhodně stojí za pozornost, neboť recentní umělecko-historické bádání provedlo změny ve způsobu interpretace jezuitského umění, a to nejen v oblasti architektury. Navazující text, týkající se širokého spektra historických pramenů spojených s telčskými jezuity, poskytuje velice užitečnou orientaci v písemnostech řádu i jiných původců. Poté se již odvíjejí kapitoly zaměřené na lokální kontext.

Rozsáhlá část byla věnována majitelům panství, tedy zakladatelům, mecenášům a podporovatelům řádu. Příběhy nejdůležitějších osobností, nezdědka zbožných aristokratek, ukazují mimo jiné zásadní roli těchto iniciátorů při vytváření náboženské krajiny a kultury v regionech. Celou řadu inovativních podnětů přináší text zaměřený na sledování vztahu mezi městem a řádovým domem, jemuž coby sídlu třetí probace náleželo v rámci české provincie poměrně ojedinělé postavení. Založení a fungování instituce je zde sledováno v kontextu náboženských a prostorových poměrů v Telči 16. až 18. století, pozornosti neunikne ani vztah k jiným sakrálním stavbám ve městě nebo dispoziční samotného jezuitského kostela a koleje, která je prezentována prostřednictvím 3D modelů umožňujících důkladnější vhled do každodenní praxe v klášteře.

V rámci české historiografie jde o vzácně využitou perspektivu, jež nabízí vhodnou inspiraci pro další výzkumy, propojující historické, umělecko-historické i archeologické hledisko. Následná kapitola posouvá optiku směrem k aktivitám měšťanů v souvislosti s působením jezuitského řádu

ve městě. Sleduje zejména dobročinnou oblast, finanční i hmotné donace, mapuje síť měšťanských podporovatelů a představuje nejvýznamnější dárce, nakonec i členy koleje, kteří pocházeli z Telče. Zjevně kvůli chybějícím pramenům zůstaly stranou pozornosti konfliktní interakce mezi řádem a měšťany, což platí rovněž o tématu účasti měšťanů na náboženských aktivitách řádu (procesí, slavnosti, bratrstva), kde zřejmě zůstal prostor pro další výzkum. Zajímavou literárně vyprávěcí formu dostala sonda do vnitřního fungování řádové komunity k roku 1682. Na jejím základě se odhaluje typická kariéra v řádu, průchod jeho hierarchií, aspekty každodenního života, významné osobnosti a činnost jezuitů, včetně misí. Sborník uzavírá kapitola o rušení řádu v Telči během josefinských reforem.

Další svazek, katalog výstavy *Telč a jezuité*, je s výše uvedenou knihou úzce svázán a sleduje obdobnou tematickou strukturu – jezuitu a jejich stopy v Telči, řádovou komunitu, řád a jeho činnost ve městě. Jde o standardní katalogovou publikaci složenou ze studií (sond) a tematicky korespondujícího katalogu opatřeného podrobnějšími texty. Byť se některé informace opakují, například dějiny probačního domu, uplatňuje se v celku spíše umělecko-historické a kulturně historické hledisko. Důkladná pozornost byla věnována architektuře a stavebním aktivitám řádu ve městě, s využitím 3D modelace byly důkladně popsány jednotlivé budovy a jejich části, stranou zájmu autorů nezůstal ani mobiliář. Katalog odhaluje principy vytváření lokální sakrální krajiny i povahu

vztahů s jinými církevními subjekty v regionu. Řádová komunita je představena z hlediska počtu členů, rozsahu misijního působení, hospodářského zázemí (účty, kapitály, zbožné dary) i personální struktury. Vztah řádu a obyvatel Telče mapují kapitoly o osobnostech kazatelů a zpovědníků, liturgii a hmotném vybavení kostela, hudebním provozu, slavnostech, náboženských bratrstvech, mariánské účtě a také o výchově a vzdělávání mládeže prostřednictvím školy, hudebního semináře a školského divadla. Sborníkovou část uzavírají pojednání o vybavení jezuitské lékárny, lékárnícih, magicko léčebných praktických a formách i prostředcích devoce. Katalogová sekce zahrnuje hesla, opatřená soupisem pramenů a literatury, a koncentrovaná na různé typy „médií“, totiž objekty, obrazy, plány, písemnosti a další artefakty. Zejména v případě architektury a výtvarného umění dominuje ve struktuře hesel perspektiva umělecko-historické topografie. Objekty a umělecká díla se zde však představují v širším lokálním kontextu a ukazuje se rozsáhlejší okruh místního mecenátu. Oddíl zaměřený na různorodou psanou kulturu svázanou s telčskými jezuity představuje nejen bohatou tištěnou produkci, ale také rukopisy různých žánrů včetně klasických narativních pramenů typu *litterae annuae* nebo diáří. Závěrečná část katalogu se soustředí na obrazovou a hmotnou kulturu. Zastoupeny jsou závěsné a jiné obrazy, grafiky, výtvary uměleckého řemesla včetně těch spojených s technikami zbožnosti a liturgickou praxí, dále školní příručky a učebnice pro jezuitské žáky a nakonec i vybavení lékárny.

Poslední z trojlístku publikací, jež je nejméně obsáhlá, avšak stejně závažná, představuje knihovnu telčské koleje, a to opět formou kombinace souboru studií a výstavního katalogu. Po obsahově tematické stránce je kniha v podstatě vyčerpávající, uvážíme-li badatelské možnosti, jež nabízejí dochované prameny. V úvodu se lze dočíst o normativních aspektech fungování jezuitských knihoven a o regulích vyhrazených osobám knihovníků. Dále výklad již pokračuje v lokálním rámci, tedy historií telčské knihovny a upozorněním na významné donátory, kteří zásadně ovlivnili velikost fondu. Po několika významných akvizicích se počet knih rozrostl z asi 1400 titulů na počátku 18. století až na 6000 knih v době zrušení řádu. Pozornosti se následně dostalo osobám knihovníků, způsobu katalogizace a obsahu knihovního fondu z hlediska jeho účelu, jímž bylo studium třetí probace. Stranou zájmu autorů nezůstala ani velmi cenná prostorová organizace knihovny a jejího vybavení nebo rekonstrukce původního fondu v současnosti, kdy je již rozmístěn ve více knihovnách. Katalogová část publikace zahrnuje vybrané svazky z telčské řádové knihovny a dokládá velkou tematickou šíři jezuitských akvizic, v nichž se vyskytovaly spisy morálně meditativní, historické, teologické, právní a samozřejmě i učební výbory z filozofie nebo poezie. Mezi autory evidovaných knih se objevují významné evropské osobnosti, ale také osoby v našich končinách jen málo známé (Diego de Baeza, Johann Adam Schall, Andrés Mendo). Konečně katalog obsahuje i některé rukopisy,

například katalogy knihovny, účty, plány nebo přepisy tištěných děl.

Tři prezentované svazky představují důležitý publikační počín. Nejenže přináší řadu původních poznatků, jež doplňují znalosti o jezuitském řádu v raném novověku, ale navíc tyto poznatky předkládají v úzkém provázání historické a uměleckohistorické perspektivy. Jako nanejvýš plodná se tato spolupráce ukázala při popisech budov a jejich účelu, které jsou nutným východiskem pro případnou budoucí socio-prostorovou analýzu aktivit jezuitů i obyvatel a návštěvníků města. K tomu přispěly i cenné 3D modelace historických budov řádu, které prošly zásadními úpravami v 19. století, a jejich raně novověkou podobu je třeba náročným způsobem rekonstruovat. Tento úkol se autorům podařil a výsledek patří k nejvýznamnějším inovacím celého projektu. Publikace jsou přínosné i v dalších oblastech. Ukazují například kontury zbožnosti v lokálním kontextu (kulty, praktiky), stejně jako umělce a řemeslníky, kteří se na vytváření různých kulturních forem podíleli. Bezprecedentní je vytěžení velké šíře pramenů, které se v katalozích prezentují i v obrazové formě a které v textech procházejí důkladnou kritickou reflexí. Pokud mohu soudit, v knihách se vyskytují jen občasné, drobnější faktografické chyby, například v katalogových heslech k uměleckému řemeslu. To ale nic nemění na skutečnosti, že soubor publikací má význam nejen pro poznání lokální kultury (a samozřejmě jezuitského řádu), ale i z hlediska metodologického, neboť se zásadně dotýká otázky

komunikace, a to jak ve vztahu k jednání historických aktérů, tak i k možnostem jeho poznávání prostřednictvím specifických historických pramenů.

Tomáš Malý

Marek BRČÁK – Jiří WOLF (edd.), Pax et Bonum. Kapucíni v Čechách a na Moravě v raném novověku, Praha, Scriptorium 2020, 272 s., ISBN 978-80-7649-004-8.

Výstavu o činnosti kapucínů v českých zemích nazvanou *Pax et Bonum. Kapucíni v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (1618–2018)* realizovanou od jara 2018 v pražské Loretě doprovodila kolektivní monografie. Pod vedením editorské dvojice, která do knihy značně přispěla, shromáždilo pět dalších badatelů celkem 12 příspěvků. Od šířeji zaměřené výstavy se editoři vymezili časově i prostorově. Kniha se totiž věnuje pouze období raného novověku a příspěvky se netýkají slezských kapucínských domů. Třebaže toto zúžení bylo, jak přiznali sami editoři, vlastně vynucené absencí historika novějších dějin v badatelském týmu i obtížným studiem dějin slezských domů, v celkovém pohledu je ku prospěchu věci.

Při odhlédnutí od subjektivně laděného díla Vavřince Rabase *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století* z roku 1937 drží čtenář v ruce první monografii o raně novověkých dějinách řádu v našem prostoru. Toto období je navíc zpracováno samostatně bez přesahů do dalších dějinných etap a umožňuje lépe hodnotit kapucínský řád v tomto pro něj významném období.

Téma knihy vychází z koncepce výstavy. Jejím cílem bylo představit některé z velkého množství rolí, v nichž kapucíni v minulosti vystupovali. Autoři jednotlivých příspěvků se toho chopili hned dvěma způsoby. Věnovali se detailně životopisu významného kapucína, který byl výrazně činný v určité funkci, nebo popisovali určitý úřad a jeho držitele v průběhu času. Těmto příspěvkům předchází výborně napsaný a informacemi nabytý úvod zpracovaný editory knih, týkající se obecných informací o řádu a současném stavu bádání.

Téma rolí, jež zastávali kapucíni, otevírají kapitoly věnované působení kapucínů v diplomatických misích od Alessandra Catalana. Fenomén řeholníků diplomatů jednajících ve prospěch katolické reformy ve střední Evropě popsal na životních příbězích tří kapucínů významně spojených s českými zeměmi a zdejší kapucínskou provincií. Catalanovy studie vystihují význam Vavřince z Brindisi, Valeriána Magniho a Basilia z Aire pro katolickou náboženskou reformu stejně jako meze zvoleného způsobu vyjednávání. Dalším kapucínem působícím mimo jiné v habsburské monarchii a ve službách Leopolda I., jímž byl Marek z Aviana, se formou detailně zpracovaného životopisu zabýval Pacifik Matějka.

Po čtyřech životopisných příspěvcích otevírajících knihu přišly na řadu kapitoly informující o některých úřadech či službách kapucínů v raném novověku. O řádových kazatelích referoval Marek Brčák, který věnoval pozornost především farním kazatelům propůjčeným kapucínům,

kteří jim dávaly možnost významně ovlivňovat společnost a zároveň se mohly stávat předmětem sporů s farním klérem. Příspěvek o kapucínech misionářích, v němž představili místa, kam na misie odcházeli čeští členové řádu, sepsal Marek Brčák společně s Jiřím Wolfem. Flagelantskou konfraternitou působící při hradčanském kapucínském kostele Panny Marie Andělské se zabýval Zdeněk Orlita. Marek Brčák s Jiřím Wolfem jsou autory příspěvku o kapucínech pečujících o nakažené morem. Na ně navázal Karel Nesměrák s kapitolou o řádových lékárnách a lékárnách, které zpravidla sloužily pouze pro obyvatele klášterů. Celou knihu ukončil Matyáš Franciszek Bajger referující o kapucínských knihovnicích a konventních knihovnách.

Knihy o různých úřadech a službách zastávaných kapucíny je srozumitelná a vnitřně provázaná. Do jisté míry rozkolísaná je pouze stylistická stránka. Vedle excelentních a přitom srozumitelných příspěvků se v ní nalézají také komplikovanější texty, jež usilují o vyšší styl. Diskutabilní je rovněž rozhodnutí editorů nesjednotit způsob psaní řádových jmen. V každém případě však z anonymity řádového společenství vystoupila řada zajímavých osobností, a proto by byla škoda je zamknout mezi řádky této knihy. V ideálním případě by tito pro historiografii nově objevení kapucíni mohli dostat prostor v Bio-bibliografické databázi řeholníků v českých zemích v raném novověku, kterou provozuje Historický ústav Akademie věd České republiky.

Jarmila Hlaváčková

Ondřej JAKUBEC – Pavel SUCHÁNEK
a kolektiv, Mariánský sloup na Staro-
městském náměstí v Praze. Počátky re-
katolizace v Čechách v 17. století, Praha,
 Nakladatelství Lidové noviny 2020, 315 s.,
 ISBN 978-80-7422-706-6.

Sloup korunovaný sochou Panny Marie postavený roku 1650 na připomínku osvobození Prahy v závěru třicetileté války a začátkem listopadu 1918 zbořený jako symbol pobělohorské tragédie „českého národa“ autoři publikace nevnímají úzce jako umělecké dílo, které se již stalo objektem historického či umělecko-historického výzkumu. Mnohem více pro ně představuje monument ztělesňující v sobě představy, postoje a reakce, jež se vážou k pobělohorské rekatolizaci, která je v obecném historickém povědomí vytrvale vnímána jako problematické či přímo traumatizující období českých dějin. Mariánský sloup je v knize nazírán jako památka, jež nesla již v době svého vzniku několik vzájemně propojených symbolických významů, které se okolo ní kupily také v dalším období a nevytizely, ani když byl sloup násilně zlikvidován. Některé z nich jsou ostatně patrné i z nedávných diskusí v souvislosti se snahou o obnovu památky. Jediný objekt tak umožnil autorům věnovat pozornost širokému spektru historických, náboženských, umělecko-historických či kulturně sociálních témat, která s mariánským sloupem souvisela či nadále souvisí. Snaha o jejich tematizaci a interpretaci si vyžádala spolupráci historiků a historiků umění, kteří se podíleli na vzniku interdisciplinárně pojaté a inspirativní publikace.

Již letmý pohled do obsahu prozradí, že většina přizvaných autorů se věnovala starším dějinám mariánského sloupu a okolnostem jeho vzniku v polovině 17. století. Publikaci otevírá stručné pojednání z pera obou hlavních autorů, kteří v ní představili její metodické zaměření i hlavní cíl, totiž sledovat skrze jediný monument téma rekatolizace 17. století (s. 6). Přestože následné pojednání Víta Vlnase se podle svého titulu mělo věnovat staroměstskému náměstí jako místu paměti, symbolické komunikace i konfrontace, jeho větší část je věnována švédskému obležení Prahy na sklonku třicetileté války. V zajímavé studii se Alessandro Catalano věnoval utváření programu rekatolizace českých zemí v první půli 17. století, na němž sledoval vztahy mezi panovníkem, z jehož podnětu sloup vznikl, a katolickou církví v čele s arcibiskupem. Následně se s ohledem na zasvěcení sloupu věnoval mariánskému kultu ve střední Evropě, především tématu Neposkvrněného početí Panny Marie a jeho využití jako „nového symbolického kódu“ (s. 55) v rámci rekatolizace a sociální disciplinace. Zatímco Catalanovy postřehy překračovaly geografický horizont českých zemí a dění v nich nazíraly v kontextu soudobých mocenských center, zejména Říma a Vídně, Olga Fejtová se v následné rozpravě koncentrovala na pražská města a sledovala průběh jejich katolické obnovy v pobělohorské době. Z mnoha metod a prostředků rekatolizační politiky se zaměřila hlavně na její světskou linii, ztělesňovanou v městském prostředí místodržitelstvími normami a disciplinačními snahami městských rad, a dále

na působení rekatolizačních („*reformáčnických*“) komisí. Stranou výkladu naopak zůstalo kupříkladu působení církevních řádů či proměny laické zbožnosti. Přednostní pozornost přitom autorka věnovala druhé čtvrtině 17. věku. Její soudy o rekatolizaci jako „koordinované a oficiální akci světské a církevní moci“ (s. 81) či „jednotné zeměpanské a církevní politice“ (s. 92) se zcela neshodují s Catalanovým postřehem, že „římská kurie (úplně stejně jako vídeňský dvůr) nebyla jediný monolit, ale velmi složitý konglomerát názorů a mocenských center, které často prosazovaly [při rekatolizaci] různé (pokud ne rovnou protichůdné) názory“ (s. 54). Je samozřejmě otázkou, nakolik se na formulaci těchto závěrů podílí odlišná výpověď různých typů pramenů, o něž se zmiňovaní autoři primárně opírají.

Následují dva texty historiků umění. V prvním se Ondřej Jakubec soustředil na roli umění v nábožensky rozdělené střední Evropě počátkem novověku. Právě konfesní spory 16. a 17. století přiměly jednotlivé tábory definovat vztah k umění, ať již šlo o poměr ke starším středověkým formám, jeho přítomnost v sakrálním prostoru, úctu k obrazům v náboženské praxi či jeho využívání v mezikonfesních střetech. Autor v textu prokázal důkladnou znalost tematiky, již se nejprve zabýval obecně na příkladu nekatolických věrouk i římské církve, aby následně upřel pozornost na Čechy a Moravu, kde se přednostně věnoval právě katolické produkci. Na funkci obrazů a soch v době rané protireformace se zaměřil Michal Šroněk. Dokázal přitom velmi dobře propojit

výpověď klíčových normativních textů, které ovlivňovaly vizualitu potridentského katolictví, s českou literární produkcí i objednavatelským prostředím, v němž spolu s panovníkem hrály důležitou roli církevní řády a šlechta. V souvislosti s nárůstem autority náboženského tématu po roce 1620 (s. 148) věnoval pozornost oltářním obrazům, sochařské výzdobě oltářů či programu výzdoby kostelních průčelí. Do souvislosti s novou monumentalitou soch položil i mariánský sloup, který byl ve své době nejvyšším sousoším v českých zemích.

Po představení vícestranných kontextů, které souvisely se vznikem sloupu, se Jiří Mikulec v jedné z nejlepších studií zabýval rolí monumentu jako významného místa náboženského života barokní Prahy. Soustředil se na fundace Ferdinanda III. a Leopolda I. určené na konání procesí, stranou ale neponechal ani pořádání pravidelných pobožností u Panny Marie či velké poutě konané za účasti panovníků. Zmínil také aktivity jezuitů a jejich mariánských družin. Cenný vhled do každodennosti kultovního místa přinášejí zprávy o potížích, které věřícím způsoboval běžný provoz na významné komunikační ploše, již Staroměstské náměstí bylo, nebo někteří trhovi. K textu věnovanému mariánskému sloupu autor připojil spíše obecnější pojednání o projevech osobní zbožnosti i jejich kolektivních formách.

K tématu knihy se v následující studii vrátil Michal Šroněk, který důkladně sledoval důvody vzniku sloupu, výběr místa i vztah k jeho předchůdcům v Mnichově a Vídni. Stranou neponechal ani pojednání

o ikonografickém pojetí památky, zejména s důrazem Neposkrvněného početí Bohorodičky i andělů umístěných u podstavce sloupu, symbolizujících ochránce Panny Marie i katolické víry. Mariánské sloupy, které v druhé půli 17. věku a v 18. století obohatily prostor řady českých měst, se staly tématem studie Pavla Suchánka. Autor sledoval jejich šíření v kontextu různých forem barokní zbožnosti. Při analýze významové roviny barokních sloupů se dotkl důvodů jejich stavby, volby světců zastoupených v sochařské výzdobě nebo vztahů mezi umělcem a stavebníkem. Sledované artefakty vnímal rovněž jako místa zbožnosti a lokálních slavností. Stranou neponechal ani zprávy o ničení jejich výzdoby v barokním období.

Závěrečné pojednání od Barbory Jiřincové se sice mělo věnovat staroměstskému sloupu jako nositeli pobělohorského mýtu, namísto toho ale pojednává o místě pobělohorské doby ve sporu o smysl českých dějin. Všímá si přitom klíčových součástí mýtu, jimiž byla germanizace a rekatolizace. Pro seznámení s novějšími dějinami monumentu je tak nutné využít spíše paralelně vydanou a objemnější publikaci nazírající mariánský sloup jako duchovní střed Evropy, která spolu s dějinami věnuje pozornost rovněž úsilí o jeho obnovu, jež bylo završeno roku 2020.¹

Recenzovaná publikace představuje inspirativní pojednání pro historiky i historiky umění zabývající se rolí umění a uměleckých artefaktů v době mezikonfesioního napětí a náboženských střetů

v 16. a 17. století. Je dokladem užitečnosti mezioborového přístupu k mimořádně zajímavému tématu. Projevuje se to nejen přítomností různých přístupů, které odhalují a analyzují jednotlivé symboly spjaté se zkoumaným monumentem, ale třeba i různým přístupem některých autorů k terminologii a označení zkoumané dějinné epochy.

Publikace sestavená z textů různých autorů se pochopitelně nemohla vyvarovat opakování stejných skutečností, jak je tomu například u pobělohorské čistoty staroměstského náměstí a Týnského chrámu (s. 13–14, 68–70, 204–205). Některé důležité zmínky z úvodních pasáží knihy, zejména týkající se výběru místa pro sloup (s. 33), jsou podrobně objasněny až o mnoho desítek stran dále (s. 202–203). Zcela legitimní jsou rozdílná hodnocení některých analyzovaných dějů. Spolu s vnitřní soudržností subjektů protireformačních snah je možné zmínit také účast na mariánských pobožnostech u mariánského sloupu. Zatímco Jiří Mikulec byl nucen přiznat, že „příliš nevíme, jaké návštěvnosti se tyto pobožnosti [...] vlastně těšily“ (s. 170), Pavel Suchánek ve spíše obecném konstatování hovořil o „aktivní participaci široké veřejnosti“ (s. 245).

Jestliže autoři knihy chtěli na pozadí vzniku staroměstského mariánského sloupu zkoumat téma rekatolizace 17. století, tak tento cíl bohatě naplnili, byť s jednou podstatnou připomínkou. Přestože podle titulu chtěli obsáhnout celé Čechy, všem pojednáním o rekatolizaci dominuje Praha.

¹ Petr BLÁŽEK – Vojtěch POKORNÝ, *Duchovní střed Evropy. Dějiny mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze 1650–2020*, Praha 2020.

Již v úvodu ale publikace deklarovala ještě jednu snahu, totiž analyzovat „celé spektrum představ, reakcí a postojů, které tento objekt ztělesňuje či které s ním souvisejí“ (s. 9). V tomto ohledu se kniha velmi zdařile zaměřila na jeho nejstarší dějiny. Naopak místo sloupu v náboženském životě Prahy po roce 1773 (s. 191) nebo diskuse o jeho přemístění či odstranění ze sklonku 19. věku (s. 9) zůstaly pouze naznačeny. Rovněž odpověď na otázku jak se z „památníku hrdinské udatnosti Pražanů“ roku 1648 stala „památká vítězství bělohorského“ (s. 9), či na to, jaké reakce vyvolalo násilné zničení sloupu, hledá čtenář marně.²

Josef Hrdlička

Ondřej JAKUBEC (ed.), Karel z Lichtensteinu-Castelcorna (1624–1695). Olomoucký biskup a kníže střední Evropy, Olomouc, Muzeum umění Olomouc 2019, 395 s., ISBN 978-80-88103-49-3; **Rostislav ŠVÁCHA – Martina POTUČKOVÁ – Jiří KROUPA (edd.), Karel z Lichtensteinu-Castelcorna (1624–1695). Místa biskupovy paměti,** Olomouc, Muzeum umění Olomouc 2019, 531 s., ISBN 978-80-88103-55-4.

Interdisciplinární přístup ke konkrétním tématům tvoří v současnosti nedílnou součást moderně pojímaných výzkumů napříč jednotlivými vědními obory, historii nevyjímaje. Využití různých metodologických konceptů a přesahy do dalších oblastí totiž často poskytují mnohdy opomíjené

a nové pohledy na studovanou problematiku. Tuto skutečnost také zdůraznil v úvodu k prvnímu svazku recenzovaných publikací Ondřej Jakubec. Předložené dvoudílné pojednání, na jehož koncipování se podílel autorský kolektiv čítající více než tři desítky osob, má představovat první český syntetizující interdisciplinární pohled na olomouckého biskupa Karla z Lichtensteinu-Castelcorna, jednu z nejvýznamnějších historických a kulturních osobností barokní Moravy. Ne náhodou se do dějin českých zemí v pobělohorském období nesmazatelně zapsal především jako kultivovaný a vzdělaný duchovní, vlivný politik, schopný hospodář a především štedrý mecenáš, jehož četné umělecké podniky se dochovaly až do současnosti. I proto šlo o postavu, která se doposud těšila nemalému badatelskému zájmu napříč jednotlivými vědními obory, ať šlo o dějiny architektury a umění, historii, muzeologii, muzikologii nebo teatrologii.

Syntetizujícímu zaměření také odpovídá koncepce obou publikací. Již letmý pohled do jejich obsahu naznačuje, že v žádném případě nejde o klasickou deskriptivně pojatou a po informativní stránce téměř vyčerpávající biografii konkrétní historické osobnosti. Charakteristickým rysem obou svazků je výrazné upozadění genealogických aspektů i chronologického vývoje života Karla z Lichtensteinu-Castelcorna a upřednostnění konkrétních problémových okruhů spjatých s osobností olomouckého biskupa. Autoři se je pokusili zasadit do širších, přinejmenším středoevropských

.....

² Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, Praha – Litomyšl 1996, s. 28–32.

souvislostí. Zatímco texty v první publikaci nahlíží na osobnost olomouckého biskupa z perspektivy politických, hospodářských, kulturních, sociálních, správních a náboženských dějin, druhý svazek se zevrubně zabývá architektonickými a uměleckými památkami, jejichž vznik urozený jedinec inicioval a které se dochovaly až do současnosti.

První díl přirozeně začíná zevrubným kulturně historickým pohledem na životní dráhu Karla z Lichtensteinu-Castelcorna jako politicky vlivného duchovního a štědrého mecenáše, který započal svou duchovní dráhu v Salcburku. Právě ve zdejší arcibiskupské paláci nalezl tolik potřebnou inspiraci pro své pozdější umělecké aktivity a rozsáhlé stavební projekty v úřadě olomouckého biskupa. Stranou pozornosti nelze nechat ani instrumentalizaci obrazu této historické osobnosti ve funerálních artefaktech, dějepisectví a literárních památkách od 18. do 20. století. Další část textů se na základě hlubokého a časově náročného archivního výzkumu postupně věnuje otázkám spjatým s výkonem a správou biskupského úřadu. Jejich autoři postupně odhalují rozsáhlou komunikační síť vlivného hodnostáře katolické církve a současně příslušníka šlechtického rodu, zamýšlejí se nad rozličnými aspekty církevní správy na Moravě v 17. věku, každodenním životem a hmotnou kulturou biskupských sídel ve sledovaném období.

Společným pojítkem zbývajících kapitol jsou umělecké aktivity Karla z Lichtensteinu-Castelcorna a především osoby umělců, které v jeho službách

působily. Jednotliví autoři se neomezují pouze na nejvýznamnější umělce, jako byli kupříkladu Filiberto Luchese nebo Giovanni Pietro Tencala, ale zaměřují se také na méně významné architekty, zahradní architekty, stavitele, kameníky, malíře, sochaře, štukatéry, hudebníky, rytce a mnohé další řemeslníky. Na tomto místě je třeba upozornit, že podobně koncipované kapitoly představují mimořádně cenný prozopografický materiál k dějinám umělců a řemeslníků ve středoevropském prostředí druhé poloviny 17. století. První svazek pak symbolicky zakončuje text z pera Radky Nokkala Miltové, která se na příkladu ikonografické výzdoby biskupské rezidence v Kroměříži zabývá reprezentačními strategiemi a konstrukcí obrazu Karla z Lichtensteinu-Castelcorna jako vlivného hodnostáře katolické církve a současně urozeného jedince.

Druhý díl se zevrubně věnuje konkrétním architektonickým a uměleckým dílům, o jejichž vznik se olomoucký biskup zasadil, a jeho sběratelské činnosti. Samotná publikace je rozdělena do čtyř oddílů. V první části se objevuje zamyšlení nad dochovanými hmotnými památkami – kostely, paláci, zahradami, zámky – jako nositelkami určité památky či paměti na konkrétní historickou osobnost, v tomto případě na Karla z Lichtensteinu-Castelcorna. Ne náhodou jsou mnohé z nich signovány erby a nápisy, které výslovně odkazují na zmiňovaného duchovního. Stranou pozornosti však zde nezůstává ani analýza „druhého života“ biskupa ve vztahu k dochovaným historickým památkám, historiografická proměna v jejich nazírání

v 19. a 20. století a paměťové funkce architektury v době baroka.

Následující bloky se postupně zaobírají jednotlivými typy hmotných artefaktů. Nejrozsáhlejší část tvoří rekonstrukce rezidenční sítě olomouckého biskupa a nástin symbolického významu jednotlivých staveb v očích urozeného duchovního. Samostatné kapitoly autoři věnují nejdůležitějším sídlům, tedy rezidencím v Olomouci a Kroměříži (včetně biskupských domů na zdejších náměstí), Biskupskému dvoru v Brně, zámku ve Vyškově a hradu Mírovu. Tyto texty nepředstavují jen hutný kulturně historický popis stavebních dějin, výzdoby a hmotného vybavení výše uvedených objektů. Autoři jdou ve svém výkladu mnohem dále, neboť se mnohdy snaží blíže ozřejmit složitý proces jejich vzniku nebo přestavby od vypracování architektonického návrhu až po dokončení objektu a zasadit ho tak do kontextu středoevropského stavitelství druhé poloviny 17. století. Konečná podoba staveb často odrážela vzájemný dialog architektů, stavitelů a osob podílejících se na výzdobě se zadavatelem, který se leckdy aktivně zapojoval do jednotlivých fází geneze sídel.

Další oddíl se věnuje sběratelské činnosti Karla z Lichtensteinu-Castelcornu a s tím spojených souborů obrazů, kreseb, rytin, knih, zbraní a pestré škály jiných předmětů uměleckého řemesla. Jak autoři textů dokládají, zmiňovaná systematická činnost tvořila nedílnou součást urozeného habitu olomouckého biskupa, který musel vyhovět soudobým nárokům na hmotné vybavení velmožských sídel. Jeho soubor obrazů, knihovna nebo kolekce turcic

co do počtu i kvality v mnoha ohledech dalece přesahovaly podobně koncipované sbírky šlechticů ve středoevropském prostoru. Do biskupských rezidencí ve druhé půli 17. století přirozeně zavítalo množství návštěvníků, kteří v jejich architektonické či umělecké výzdobě i v hmotném vybavení exteriérů a interiérů nacházeli vhodnou inspiraci pro vlastní stavební počiny. Pro mnohé z nich duchovní sloužil jako poučený rádce, zprostředkovatel konkrétních umělců a řemeslníků, případně se finančně podílel na výstavbě nebo opravě svatostánek a klášterů ve svěřené diecézi. Tomuto fenoménu se na příkladu poutního kostela svatého Jakuba Většího a svatě Anny ve Staré Vodě, chrámu svatě Markéty na Mírově, kláštera premonstrátů v Klášterním Hradisku, piaristické koleje v Lipníku nad Bečvou a mnoha dalších věnuje poslední blok textů. Samostatnou kapitolu obou publikací pak tvoří v českém prostředí ojedinělý a mimořádně kvalitní obrazový doprovod. Téměř 700 kolorovaných vyobrazení navíc může do budoucna sloužit jako jeden z pevných odrazových můstků k dalšímu výzkumu dílčích aspektů spojených s osobou Karla z Lichtensteinu-Castelcornu, případně s dějinami architektury, umění a uměleckého řemesla na Moravě nebo dokonce ve středoevropském prostoru raného novověku.

Recenzované práce početného autorského kolektivu odrážejí některé moderní metodologické trendy, které dalece překračují klasický odosobněný umělecko-historický popis a v posledních několika letech se začínají stále více prosazovat také v českém dějepisectví. Současně naznačují

jednu z možných cest, jak inovativně a mezioborově přistupovat ke studiu konkrétních historických postav a jednotlivých aspektů spojených s jejich veřejnou kariérou i (ne)každodenním životem. Předložené publikace nabízejí zajímavý myšlenkový model, prostřednictvím něhož lze nahlížet na osobnost konkrétního urozeného jedince a vlivného hodnostáře katolické církve v jedné osobě. Díky hlubokému ponoření do rozličných písemných, ikonografických a hmotných pramenů a jejich promyšlené interpretaci ukazují, jakým neotřelým způsobem lze k takovému tématu přistupovat.

Rostislav Smíšek

Pavel PUMPR, Nižší klérus na Moravě v 18. století mezi stavem a profesí. Kariéry a sociálně-majetkové poměry kněží olomoucké diecéze v letech 1741–1783, Brno, Matice moravská 2020, 399 s. + 8 s. barevné obrazové přílohy, ISBN 978-80-87709-27-6.

Na podzim roku 2020 obohatila poznání nižšího katolického kléru jako svébytné součásti společnosti na pomezí období pozdního baroka a nastupujícího osvícenství obsáhlá studie Pavla Pumpa z Filozofické fakulty Ostravské univerzity, který rozvíjí zkušenosti jihočeského badatelského základu důkladným studiem materiálů převážně moravských archivních fondů církevní i vrchnostensko-patronátní provenience. Vedle příkladné znalosti domácí i zahraniční literatury i dobového právního prostředí vytváří využívání podkladů obojího původu důležitý předpoklad

nezkresleného poznávání a navazujícího rozboru zjištěných skutečností i obecně přínosnějších závěrů.

Heuristika práce se v rovině patronátní opírá o úřednické zprávy o 136 kněžích, působících v letech 1764 až 1767 na sedmi zvolených severomoravských a slezských panstvích knížat z Lichtenštejna. V linii církevní autor vycházel ze studia rukopisného soupisu duchovních z let 1745–1746, tištěných katalogů kléru olomoucké diecéze (od 1777 arcidiecéze), a dále také o stovku ucelených pozůstalostních spisů duchovních celé diecéze z vymezeného období do odnětí civilní jurisdikce biskupským konzistořím a převedení pozůstalostní agendy světským soudům.

Na podkladě zmíněných plošných seznamů farního duchovenstva autor rekonstruoval profesní dráhu duchovních ze zkoumaného vzorku, aby následně s pomocí statistických metod mohl dospět k zobecňujícím souhrnům, jež představuje v prvním oddílu nazvaném *Profese a kariéra*. Jak v rámci předmětné části lichtenštejnského patronátu, tak i v rámci olomoucké diecéze srovnával jejich sociální a geografický původ, titul svěcení a kariéerní postup, a to i s ohledem na prostorovou mobilitu duchovních. Velký lichtenštejnský patronát nabízel široké možnosti uplatnění v duchovní správě během prakticky celého profesního života kněžím z rozsáhlejšího sociálního spektra od synů knížecích zaměstnanců a bohatších obyvatel poddanských měst až po takřka nemajetné vesničany s předností titulistů, zatímco v diecézi se projevovala převaha kleriků původem z poddanských

měst a městeček. Patronát umožňoval výraznější společenský vzestup rovněž poddaným z nižších vrstev.

Příslušela mu taktéž nezpochybnitelná motivační role. Při výběru kandidátů na benefícia zohledňoval náležitě osobní vlastnosti a patřičné nasazení, jazykové znalosti vzhledem k prostředí působnosti i starostlivost a dobrou péči o kostely a svěřený majetek. Tím se nejen upevňovaly klientské vazby duchovních na patronát, nýbrž se prohluboval také proces profesionalizace farního kléru, který odpovídal požadavkům potridentské církve, kladeným na dobrého duchovního pastýře. Nepotlačovalo se tak ale povědomí o tom, že početně dosti omezená skupina farního duchovenstva, vynikající ovšem vzděláním i vlivem díky posláním duchovní péče o naprostou většinu obyvatelstva, je součástí svébytného společenského stavu, který se vyděloval přijetím příslušných stupňů svátosti svěcení včetně souvisejících závazků (celibát) i podřízením zvláštní jurisdikci. Autor však upozorňuje také na to, že asi tři pětiny duchovních se nesoustředily pouze na jediný patronát a že na menších patronátech se projevovala poněkud odlišná situace. Nezapomíná ale ani na to, že ani téměř ideální souhra kladných předpokladů nemusela nutně znamenat spokojený život jedince naplňujícího své poslání.

Druhý oddíl *Profese a sociální pozice* nejprve na podkladě dobových norem i obsahu prostudovaných pozůstalostních spisů dokumentuje průběh pozůstalostního řízení u olomoucké konsistoře v letech 1745–1783. Poté se podrobně věnuje odrazu ekonomických a sociálních poměrů

farního duchovenstva ve struktuře zanechaného majetku s ohledem na zajišťování životních potřeb (domácnost a hospodaření), profesního vzdělávání (knihy) a uspokojování zájmů (umělecké předměty), nýbrž i na vytváření rezerv a investice přebytků (finanční majetek a předměty z drahých kovů). Ve zhodnocení majetku jako indikátora sociálního postavení kněze autor s vědomím složitosti situace nabádá k obezřetnosti před zjednodušujícím výkladem typu „chudý pomocný kněz – bohatý farář“ přinejmenším vzhledem k rozličné výchozí pozici a kvalitě a výnosnosti profesního zázemí.

Předkládaná práce, třebaže zachycuje o něco mladší období, je vítaným protějškem souboru výzkumů farního duchovenstva arcidiecéze pražské pro údobí kolem přelomu 17. a 18. století, které na podkladě výpovědí pozůstalostních spisů započaly už v osmdesátých letech 20. století. Její předností je využívání obou zmíněných pramenných pilířů pro poznání průběhu profesního života farního kléru diecézní i patronátní proveniencie. Pojednání je vystavěno přehledně a napsáno čtivě, strážlivým jazykem, který dokládá autorovo rozvažování nad formulacemi. V tištěné výslednici dlouhodobého studia a nelehkého zpracovávání údajů neváhá upozorňovat na úskalí výzkumu a interpretace jevících se vývodů a nastiňuje další možnosti bádání. Práci vhodně doplňují uvážlivě využívané grafy a tabulky a kvalitní, třebaže nevelká obrazová příloha. Lze ji právem zařadit mezi základní pojednání k vytčené tematice.

Pavla Stuchlá

LADISLAV NEKVAPIL, Čelední služba v Čechách v raném novověku. Právní, sociální a ekonomické aspekty, Pardubice, Univerzita Pardubice 2020, 386 s., ISBN 978-80-7560-336-4.

Recenzovaná publikace představuje knižní vydání Nekvapilovy disertační práce, která vznikala pod vedením Eduarda Maura na Univerzitě Pardubice a byla obhájena v roce 2019. V českém prostředí jde o průkopnické dílo. Na problematiku čelední služby bylo tradičně nahlíženo v kontextu sociálních dějin venkova, avšak nikdo se jí nezabýval samostatně. Autor v úvodu knihy představil hlavní teoretické přístupy, jimiž jsou zejména „European marriage pattern“ (John Hajnal), „life-cycle servants“ (Peter Laslett) nebo „ganzen Hauses“ (Otto Brunner). Poznámkový aparát svědčí o autorových znalostech zahraniční i domácí odborné literatury. Konec úvodní části je doplněn o výčet použitých pramenů.

Autorova metoda spočívala v kombinování několika výzkumných přístupů, které se vzájemně doplňují. V první části knihy kladl důraz na komparativní analýzu právních pramenů se zřetelem k normativům pracovního práva. Navazující oddíl věnoval sociálním a ekonomickým aspektům čelední služby, přičemž používal především kvantitativní metody uplatňované na základě reprezentativního vzorku dat. V přímé návaznosti na použitou metodologii byla v úvodní části knihy prováděna také sémantická analýza slov čeled' a čelední služba.

Nekvapil následně analyzoval právní postavení služebního personálu v rámci

vývoje českého pracovního práva období raného novověku. Dané téma nahlížel v kontextu středoevropského zákonodárství, z hlediska městského právního systému i soudobých cechovních předpisů. V knize byla též připomenuta nařízení tvořící součást zemského práva. Za zásadní mezník ve vývoji právního postavení služících autor označil čelední řády z let 1547 a 1549 uzákoněné zemskými sněmy. S odkazem na práce Václava Černého a Josefa Kalouska následně rekapituloval právní úpravy vydané pro potřeby vrchnostenských úředníků i poddaných. Je chvályhodné, že na základě edic se Nekvapilovi podařilo soustředit pohromadě všechny normativy vážící se k problematice služebního personálu.

Druhá část recenzované knihy byla sepsána na základě pramenného studia problematiky služebního personálu v oblasti východních Čech během 17. a 18. století. Inspirován Mitterauerovým pojetím teorie ekotypů si autor pro svůj výzkum zvolil takové regiony, které byly rozdílné z geograficko-hospodářského hlediska. V oblasti Podkrkonoší byla vybrána podhorská panství Jilemnice a Hostinné s nižší kvalitou půdy, avšak významným dobytčářstvím a protoindustriální výrobou. V rámci srovnávací analýzy byla čeled' zkoumána i v oblasti úrodného Polabí. Místní kvalitní půda v kombinaci s příhodnými klimatickými podmínkami umožňovala pěstování obilovin a důležitý byl i chov koní. Výzkumy současně vznikly také pro panství Choltice, jež se nacházelo na pomezí úrodných a podhorských oblastí. Posledním zkoumaným regionem

bylo panství Rychmburk, kde s ohledem na nízkou kvalitu půdy a horší klimatické podmínky převažovala živočišná produkce v kombinaci s protoindustriální výrobou.

I přes značnou geograficko-hospodářskou diferencovanost zkoumaných oblastí se autorovi podařilo nalézt shodné znaky čelední služby. Podíl služebního personálu ve východočeských lokalitách se pohyboval v rozmezí 10 až 20%, což odpovídá výsledkům studia z jiných českých i zahraničních lokalit. Obecné charakteristice se vymykala situace na panství Choltice, neboť vzhledem k úrodné půdě se podnikatelské aktivity místní vrchnosti orientovaly na obilní produkci. Uvedenému zaměření odpovídalo enormní zastoupení čeledi v panských dvorech, které přesahovalo 33 %. S výjimkou choltického panství byl zjištěn vysoký podíl městské, zvláště ženské čeledi. V souvislosti se stářím autor potvrdil obecné předpoklady, že většina čeledi náležela do věkové kategorie 15–24 let. Naproti tomu ve skupině 10–14 let se vyskytovali sirotci umísťovaní do služby v rámci sociálního zabezpečení. Horní věková hranice sloužících odpovídala sňatkovému věku, který se u žen v 17. století pohyboval v rozmezí 23 až 24 let. Z hlediska rodinného stavu byla většina východočeské čeledi svobodná a sňatek představoval hlavní důvod odchodu ze služby.

Nekvapil prokázal v souladu s Mitterauerovou teorií ekotypů ve zvolených oblastech vzájemnou provázanost zaměření lokální ekonomiky se strukturou poddanských domácností a konkrétním počtem čeledního personálu. Na základě

prováděného výzkumu dospěl k závěru, že s rostoucí nadmořskou výškou a měnicím se krajinným rázem docházelo ke snižování počtu čeledi, a rodinné struktury se měnily v závislosti na funkčnosti poddanského hospodářství. V souladu s dřívějšími výzkumy autor knihy doložil, že v domácí výrobě zaměřené na zpracování lnu byly v rámci rodinné ekonomiky angažovány děti chalupníků a domkářů. Jakmile překročily práh dospělosti, vstupovaly v nízkém sňatkovém věku do manželství, přičemž nacházely uplatnění v roli podruhů.

Naproti tomu v úrodných nížinných oblastech (panství Pardubice, Choltice) autor prokázal poměrně vysoký podíl služebního personálu, který nalezl uplatnění u nejvyšších a středních rolnických vrstev. Zvláště ve vrchnostenských dvorech byl značný počet čeledi, především sirotků, jejichž struktura z hlediska pohlaví a věku závisela na charakteru prováděných prací. V poplužních dvorech využívajících potažní roboty převažovala ženská čeleď. Měla na starost užitkový hovězí dobytek, jenž byl pronajímán i poddaným, kteří si ho nemohli dovolit. V rámci komparativního přístupu se na východě Čech potvrdily poznatky z moravského Slavkova.

V závěru knihy autor analyzoval okolnosti čelední služby na panství Choltice. Výběr oblasti byl předurčen existencí ucelené řady poddanských seznamů z let 1681–1700 a 1765–1784. V rámci dvacetiletých intervalů byly posuzovány dílčí aspekty čelední služby, jako byla doba trvání, věk při jejím zahájení a ukončení, otázka střídání zaměstnavatelů, mzdové poměry

sloužících i důvody ukončení pracovního poměru. Ve shodě s poznatky z poloviny 17. století bylo patrné, že většina čeledi náležela do věkové skupiny 15–24 let. V průběhu 18. století se v panských dvorech podařilo prokázat změnu genderové struktury služebního personálu ve prospěch žen. Navíc početní stav čeledi klesl oproti druhé polovině 17. století zhruba na polovinu. Na panství Choltice tak byla prokazatelná ztráta obecného zájmu o čeled, její stárnutí i proces feminizace.

Pod vlivem podnikatelských aktivit šlechty převyšovala poptávka po čeledi pracovní nabídku. V zájmu získání služebního personálu byly po třicetileté válce vypláceny motivující slušné honoráře. Feminizaci panské a zejména poddanské čelední služby, která byla zjevná během 18. století, autor dává do souvislosti s potřebou snižování finančních nákladů, neboť ženy dostávaly o třetinu až polovinu nižší mzdu než muži. Kvantitativní analýzou se Nekvapilovi podařilo prokázat i výchozí předpoklad o klesajícím zastoupení čeledi a větším počtu dětí, které do svatby zůstávaly doma.

Jeden z důležitých faktorů čelední služby představovala její délka. V případě mužských sloužících se výrazně snižoval čas strávený ve službě, a to asi o 2 roky. Naproti tomu u ženské čeledi se služební doba nepatrně zvýšila. Ukončení služby zůstávalo během 17. a 18. století neměnné, když v průměru tomu bylo ve věku 23,2 let. Bylo to dáno tím, že ačkoliv se oddaloval nástup mladých lidí do služby, zároveň se zkracovala doba v ní strávená. Největší podíl odchodů ze služby byl

ovlivněn uzavřením sňatku. V zanedbatelné míře byly doloženy případy, kdy se sloužící vraceli do domů svých rodičů, kde ještě několik let pobývali, než vstoupili do manželství. Autor neopomněl ani případy zběhnutí ze služby. Zatímco na konci 17. věku představovaly téměř 17 %, během 18. století se jejich počet snížil na minimum. Poněkud překvapivé bylo autorovo zjištění, že čelední personál zbíhal častěji od poddanských zaměstnavatelů než z panských dvorů.

Geografický horizont čelední služby byl prostorově velmi omezený. Nekvapilovy výzkumy v této oblasti prokázaly poznatky známé z jiných regionů. Pracovní mobilita čeledi se uskutečňovala v rámci panství jenom na krátké vzdálenosti. Zajímavá je kapitola věnovaná analýze mzdových poměrů v poddanské, vrchnostenské i zámecké službě. Autor knihy v ní ověřil své tvrzení, že průměrný výdělek během čelední služby představoval slušný základ pro pořízení vlastní usedlosti. To platilo hlavně v druhé polovině 17. století, kdy byl dostatek volných nemovitostí a současně chyběli námezdní pracovníci.

V části nazvané *Alternativy čelední služby* jsou okrajově uváděny případy, kdy se poddaný šel vyučit řemeslu. Na venkově, zvláště v okolí měst, přitom bylo zastoupeno velmi málo řemeslnických profesí. Naopak problematika rekrutů a vojenské služby zůstala na okraji Nekvapilova badatelského zájmu. Nad rámec kvantitativních výzkumů šla podkapitola nazvaná *Nevošední volba obyčejné ženy?*, která byla věnována životním osudům Veroniky Hálové. Na osudech bezmála tří generací členů

rodiny Hálových autor představil situace, které byly v důsledku úmrtí hlavy rodiny obvyklé pro raně novověkou venkovskou společnost.

V samotném závěru autor konfrontoval život čeledi na Cholticku s normativními prameny. Ukázalo se, že tvrdé restriktce zaváděné tereziánským čeledním řádem z roku 1765 neměly v praxi přímý dopad na poddanské obyvatelstvo v čelední službě. Nekvapil zjištěné poznatky svého výzkumu srovnával s modelem čelední služby ve smyslu *life-cycle service*. Zatímco Hejnal předpokládal, že čelední služba se dotkla zhruba poloviny mladých lidí ve věku 15 až 25 let, autor dokázal, že na panství Choltice absolvovalo čelední službu v poslední třetině 17. století 71 % osob, přičemž o století později klesl podíl takových jedinců na 56 %.

Problematika čelední služby je v Nekvapilově přínosné publikaci nahlížena v rovině soudobých norem i s ohledem na její jednotlivé aspekty. Přestože recenzovaná kniže dominuje zevrubná charakteristika „*právního postavení sloužících v období raného novověku v kontextu vývoje českého pracovního práva*“, jako velice přínosná se jeví i její druhá část nazvaná *Sloužící ve východních Čechách v 17. a 18. století*. Recenzovaná publikace poskytuje přehledné shrnutí poznatků k problematice služebního personálu, ať už pocházejí z odborné literatury, edic normativních pramenů i prováděného pramenného výzkumu. Nekvapilova kniha může poskytnout velmi dobrý odrazový můstek pro všechny, kteří by se problematikou čelední služby chtěli v budoucnu zabývat.

Josef Grulich